

UNIVERZITA KARLOVA

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Bc. Martina Kočařová

Islamofobie a nový populismus v současné Evropě: Případ současné Francie a Nizozemí

**Islamophobia and New Populism in Contemporary Western Europe: France and the
Netherlands**

Praha 2015

Vedoucí práce: Prof. Pavel Barša, Ph.D.

Poděkování

Mé upřímné poděkování patří vedoucímu práce Prof. Pavlu Baršovi, Ph.D. za rady, připomínky a komentáře, které mi během psaní poskytoval, i za jeho trpělivý pedagogický přístup. Poděkování patří také Mgr. Kateřině Merklové za cenné podněty, rady i morální podporu. V neposlední řadě patří mé poděkování Vaškovi i všem, kteří mě během psaní podporovali.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím uvedených zdrojů.

V Praze 31. července 2015

Bc. Martina Kočařová

Abstrakt

Diplomová práce *Islamofobie a nový populismus v současné západní Evropě: Příklad Francie a Nizozemí* se zabývá otázkou proměny současného západoevropského populismu. Práce má dva hlavní výzkumné cíle: (1) Ověřit hypotézu, že islamofobie se stává novým rysem současného populismu a ten se v důsledku toho proměňuje: nelze jej již jednoduše považovat za další obdobu krajní pravice, protože se neospravedlňuje primárně negativním postojem k jiným etnikům či rasám, nýbrž kritikou, která se odvolává na hodnoty svobody a rovnosti. Ideologicky vzato tedy vykračuje z krajní pravice do středu. (2) Odpovědět na otázku, zda i po této proměně zůstávají populistické strany 'populistickými'. Teoretickým východiskem pro sledování naznačeného posunu je koncept populismu Paula Taggarta, který budeme aplikovat na francouzskou Národní frontu (NF) pod vedením Marine Le Pen a nizozemskou Stranu pro svobodu (PVV) v čele s Geertem Wildersem.

Klíčová slova

Populismus, islamofobie, imigrace, integrace, krajní pravice, Nizozemí, Francie, západní Evropa, Národní fronta, Strana pro svobodu, Marine Le Pen, Geert Wilders

Abstract

The Master thesis *Islamophobia and New Populism in Contemporary Western Europe: France and the Netherlands* explores current transformations of populism in contemporary Western Europe. The main objectives of the thesis are following: First, to verify a hypothesis implying that islamophobia has become a new feature of the contemporary populism, which has been consequently changing in terms of its content. Thus, it can hardly be classified as another form of the 'far right' politics. In this context, one may observe its shift towards the centre of the political party system. Second, based on the above outlined assumption, we aim to study whether the populist parties can be considered 'populist' in spite of the new features they have recently adopted. The theoretical framework of our research refers to Paul Taggart's conceptualisation of populism applying it on the cases of the French National Front under the lead of Marine Le Pen and the Dutch Party for Freedom and his leader Geert Wilders.

Keywords

Populism, islamophobia, immigration, integration, far-right, the Netherlands, France, Western Europe, Front National, Party for Freedom, Marine Le Pen, Geert Wilders

Obsah

Úvod	8
1. Koncept populismu a jeho teoretické uchopení	12
1.1 Od populistické strany k pravicovému populismu	12
1.2 Překážky konceptualizace populismu	16
1.3 Populismus podle Paula Taggarta	18
1.4 Islamofobie a konceptualizace nového populismu	22
2. Francie	26
2.1 Jean-Marie Le Pen a vzestup Národní fronty	26
2.2 Marine Le Pen v čele Národní fronty	32
2.3 Diskurs současné Národní fronty	33
2.4 Shrnutí: Islamofobie a <i>nový populismus</i> u současné Národní fronty	39
3. Nizozemsko	42
3.1 Od politického konsenzu k vzestupu populistických stran	43
3.2 Vzestup a pozice Geerta Wilderse	45
3.3 Diskurs současné Strany pro svobodu	48
3.4 Shrnutí: Islamofobie a <i>nový populismus</i> u Strany pro svobodu	52
Závěr	56
Seznam pramenů a literatury	61

Seznam zkratek

BNP – Britská národní strana

CDA – Křesťanskodemokratická výzva

D66 – Demokraté 66

DC – Demokraté středu

DF – Dánská lidová strana

EU – Evropská unie

FN – Národní fronta

FrP – Strana pokroku

LN – Živoucí Nizozemí

LPF – Listina Pima Fortuyna

MDC – Hnutí občanů

MNR – Národní republikánské hnutí

PS – Práví Finové

PvdA – Strana práce

PVV – Strana pro svobodu

RPR – Sdružení pro republiku

SD – Švédští demokraté

SP – Socialistická strana

UDF – Unie pro francouzskou demokracii

UMP – Unie pro lidové hnutí

VVD – Lidová strana pro svobodu a demokracii

Úvod

Společenské proměny na počátku 80. let 20. století přinesly hluboké změny v ekonomické i společenské oblasti, ať už to byl pokles reálných příjmů a vzrůst nezaměstnanosti, postupující evropská integrace a globalizace nebo ztráta důvěry v tradiční politické strany a obecný pokles zájmu o politiku. Tato situace, lemovaná neschopností tradičních stran (programově) reflektovat tento společenský vývoj, umožnila v řadě zemí západní Evropy vzestup nových politických stran a hnutí na pravé straně politického spektra, které jsou označovány jako populistické.¹ V literatuře je tomuto fenoménu věnován značný prostor a takové strany bývají zpravidla viděny jako ohrožení liberální demokracie, i když názory na jejich konkrétní charakteristiky se u různých autorů mohou lišit. Obecně je rétorika populistických stran postavena na obraně národních hodnot a s ní spojených aspektů: mobilizaci proti globalizaci a evropské integraci a negativních postojích vůči přistěhovalcům. Právě v otázce imigrace můžeme u těchto stran najít prvky rasismu a xenofobie, ačkoli přímo netěží z fašistického odkazu meziválečných pravicových politických stran.

Zhruba od přelomu nového tisíciletí se populistický náhled na obranu lidové suverenity u řady současných pravicově populistických stran přelévá do obrany vlastní identity proti přistěhovalcům - muslimům. Jejich xenofobie se nyní neodráží pouze v obecné kritice přistěhovalců, kteří narušují kulturní identitu a pojetí národa, ale obrací se konkrétně proti muslimům a islámu. Rostoucí počet muslimů v západní Evropě i útoky islámských radikálů, kterým některé evropské metropole čelí, pak tento trend v novém tisíciletí ještě posilují.

V této souvislosti dochází nejen ke specifikaci imigrantského pólu směrem k islámu, ale také k proměně rétoriky některých populistických stran. Do jejího středu se dostává obrana liberálních hodnot, jako je rovnost a svoboda. Strany brání svůj národ nikoliv čistě ve jménu partikulárních hodnot, ale nacházíme u nich univerzalistickou rétoriku a obhajobu hodnot, které jsou všeobecně evropsky sdílené. Zároveň opouštějí rasistickou či xenofobní rétoriku, kterou jsme u stran tohoto typu mohli v minulosti sledovat. Pavel Barša tuto proměnu označuje termínem *nová xenofobie* (Barša 2006: 78). O důrazu na obranu liberálních hodnot proti islámu u soudobých populistických stran v Evropě hovoří ve své analýze i Koen Vossen a na příkladu Nizozemska naznačuje, že by se mohlo v této souvislosti jednat o nový

¹ Pojmenování těchto stran není v podání různých autorů jednotné, a tak bývají strany označovány jako populistické, pravicově populistické, strany radikálně pravicového populismu, národního populismu, nového populismu i jako neo-populistické (Mudde 2000: 13)

ideologický rámec současného populismu (Vossen 2011: 179). V současnosti můžeme mezi západoevropské strany, které se opírají o islamofobní rétoriku, zařadit Švýcarskou lidovou stranu (SVP, *Schweizerische Volkspartei*), stranu Práví Finové (PS, *Perussuomalaiset*), Švédské demokraty (SD, *Sverigedemokraterna*), francouzskou Národní frontu (FN, *Front National*), rakouskou stranu Svobodných (FPÖ, *Freiheitliche Partei Österreichs*) nebo nizozemskou Stranu pro svobodu (PVV, *Partij voor de Vrijheid*) (Hoarau, Sasnal 2013).

Prvním úkolem naší práce je ověřit následující hypotézu:

Islamofobie se stává novým rysem současného populismu a ten se v důsledku toho proměňuje: nelze jej již jednoduše považovat za další obdobu krajní pravice, protože se neospravedlňuje primárně negativním postojem k jiným etnikům či rasám, nýbrž kritikou, která se odvolává na hodnoty svobody a rovnosti. Ideologicky vzato tedy vykračuje z krajní pravice do středu.

Druhým úkolem je zjistit, zda i po této proměně zůstávají populistické strany populistickými v tom smyslu, v jakém definuje populismus Paul Taggart. Nastíněnou proměnu definujeme termínem *nový populismus*, a tím ho zároveň odlišíme od původního konceptu populismu, jak je v západní Evropě chápán v 80. a 90. letech 20. století.

Prvky, na které budeme dále soustředit naši pozornost u sledovaných případů, budou tři: (1) o jakou argumentaci je opřena islamofobní rétorika; (2) jaký je vztah k Evropské unii; (3) jaká je podoba sociálně ekonomického programu. Tyto body nám pomohou identifikovat, v jakém smyslu k vykročení směrem od krajní pravice do středu politického spektra dochází.

Teoretickým východiskem naší práce je koncept populismu Paula Taggarta. Ten v roce 2000 definoval ve svém díle *Populism* šest základních znaků ideál typu populismu, aby je následně v roce 2012 na základě dobového stranického vývoje v Evropě redukoval na tři základní charakteristiky. Jeho koncept tím nedoznává výraznější redefinice, spíše se jedná o určité zjednodušení. V naší práci v rámci definice charakteristik populismu vycházíme právě z této aktualizace. Vhodnost tohoto konceptu pro naše zkoumání proměn populismu, tak jak je definovaná výše, spočívá zejména v Taggartově uchopení podstaty populismu prostřednictvím tří obecně definovaných kritérií na jedné straně a na straně druhé ve specifickém vymezení pojmu *heartland*, který Taggart zavádí místo jinými autory používaného termínu lid. To nám umožňuje snáze zachytit nastíněnou obsahovou proměnu populistické rétoriky.

Taggart ve svých textech hovoří také o omezeném potenciálu, epizodické povaze populismu (Taggart 2000: 106-107, Taggart 2003: 16-18, Taggart 2012), ale s ohledem na zkoumané případy v naší práci se zdá, že současné populistické strany ve chvíli, kdy participují na vládě, neztrácejí svůj populistický apel, voličskou podporu a jejich pozice zůstává stále silná. Posouvají se tedy více od okrajů politického spektra k politickému *mainstreamu* s podílem na moci. Ve svém posledním článku z roku 2012 Taggart pojednává o nebezpečí populismu právě s ohledem na moc ovlivňovat chování ostatních aktérů, ale stále vidí populismus jako limitovanou sílu. V současnosti tuto charakteristiku nepodporují například autoři Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell, kteří přicházejí s příklady současného populismu, jenž ukazují, že nemusí být nevyhnutelně krátkodobou záležitostí s limitovaným politickým apelem (Albertazzi, McDonnell 2015: 170).

V naší práci budeme stanovenou hypotézu hlouběji zkoumat na případech soudobé francouzské Národní fronty pod vedením Marine Le Pen a nizozemské Strany pro svobodu Geerta Wilderse jako dvou představitelk současných populistických stran v západní Evropě. Obě strany jsou hlasitými odpůrci imigrace, zejména té z muslimských zemí, islámu i Evropské unie. Svou rétoriku staví na obhajobě liberálních hodnot a ve výsledku dosahují strany i jejich lídři značné voličské podpory, aktuálně mají zastoupení v národním i evropském parlamentu a svým působením dokáží ovlivňovat směr politické i veřejné debaty. Nejsou tak jen marginálním prvkem na okrajích stranického systému, ale naopak patří mezi jedny z nejvýraznějších aktérů v rámci vlastního stranického systému a na poli pravicově populistických stran zemí západní Evropy.

Historické pozadí jejich vzniku i fungování, zcela odlišná délka působení ve stranickém systému dané země, ani rozdílné kořeny obhajoby vlastních hodnot nejsou podle našeho názoru překážkou pro jejich srovnávání. Relevanci faktorů různé délky vzniku a působení ve stranickém systému země marginalizuje i fakt, že proměna diskursu francouzské Národní fronty směrem k *novému populismu* se začala výrazně projevovat až pod vedením Marine Le Pen, která se stranického vedení ujala na počátku roku 2011. Nizozemská Strana pro svobodu, v jejímž čele stojí Geert Wilders, datuje svůj vznik do roku 2006. Současně proměna diskursu francouzské Národní fronty od roku 2011 umožňuje nejen hledání styčných ploch s nizozemskou Stranou pro svobodu, ale zároveň přispívá i k lepšímu odhalení obsahové proměny Národní fronty v rámci porovnání s minulostí. Charakteristiky obou politických stran, které jak ukážeme, jsou v posledních letech v mnohém společné, poukazují na širší proměnu, která už není dána jen specifickými rysy vyplývajícími z daného kulturního

prostředí. U obou politických subjektů věnujeme pozornost jejich historickým kořenům i sociologickým aspektům formování, které jsou vhodným předpokladem, jenž nám umožní sledovat nastíněnou proměnu.

Francouzská Národní fronta má své kořeny již v 70. letech 20. století a pro své působení i rétoriku jejího bývalého předsedy Jean-Marie Le Pena, je napříč literaturou o populismu označována jako typická představitelka *starého populismu*. Avšak s výměnou stranického vedení v roce 2011, kdy do čela strany nastoupila Marine Le Pen, doznává směřování strany, její program i rétorika značných změn - často se opírá o typicky liberální hodnoty (ve francouzském kontextu označované jako „republikánské“), jako jsou svoboda a rovnost. Ukazuje se, že jejich rétorika zdaleka není opřena výlučně o typicky pravicové myšlenky a že snaha o očistu strany od „starých pořádků“ nejen naznačuje na posun v populistické rétorice, ale zároveň opakovaně sklízí úspěchy, kterých strana v minulosti nedosahovala. Úspěchů na volebním poli i značné pozornosti dosahuje také nizozemská Strana pro svobodu Geerta Wilderse, která jde od počátku svou rétorikou také v linii odkazu k liberálním hodnotám, na něž již dříve poukazovala nizozemská strana Listina Pima Fortuyna (LPF, *Lijst Pim Fortuyn*).

Samotný text práce můžeme rozdělit na dvě části – teoretickou a empirickou. V první kapitole se věnujeme vysvětlení termínu populismus, jeho historickým kořenům a vývoji. Zejména pak konceptualizaci *nového populismu* s pomocí teorie populismu Paula Taggarta, ze které v práci vycházíme a se kterou budeme dále pracovat. Druhá kapitola se věnuje historickým i sociologickým kořenům francouzské Národní fronty se zaměřením na její aktuální podobu pod vedením Marine Le Pen, kde se snažíme ukázat hlavní témata jejího apelu a následně jejich vztah k vytyčené hypotéze i teorii populismu Paula Taggarta. Ve třetí kapitole podobně přistupujeme k nizozemské Straně pro svobodu Geerta Wilderse. Hlavní důraz je kladen na současnou rétoriku a její relevanci k naznačené proměně současného populismu. Hlavními body, na které se budeme u obou případů soustředit, jsou tři: (1) argumentace, o kterou je opřena jejich islamofobní rétorika; (2) jaký vztah mají strany k Evropské unii; (3) jaká navrhuje sociálně ekonomická opatření.

1. Koncept populismu a jeho teoretické uchopení

Koncept populismu je pro svou obecnost a širokou aplikovatelnost nesnadno uchopitelným pojmem, řada autorů naplňuje jeho jádro výčtem definičních charakteristik, které nejsou vždy totožné. Je nutné také rozlišovat mezi akademickým pojetím a tím, jak je populismus často chápán v běžném diskursu. Cílem této kapitoly je představit úskalí termínu, zmapovat jeho vývoj a ukázat přístupy některých významných autorů, což nám v jejím závěru umožní vytvoření vhodného teoretického rámce pro jeho následnou aplikaci na případ Francie a Nizozemí, vedoucí k ověření platnosti stanovené hypotézy.

Po zmapování počátků akademických přístupů k populismu se soustředíme především na oblast západní Evropy v období od 80. let 20. století, kam vzhledem ke vzestupu nových politických uskupení, již tehdy řada teoretiků zaměřovala značnou pozornost. I v současnosti v tomto regionu nacházíme řadu politických stran, které by bylo možné označit za pravicově populistické, a o jejich vlivu na současnou evropskou politiku hovoří mimo jiné také Paul Taggart. Právě jeho koncept populistických stran je pro nás odrazovým můstkem pro sledování obsahové proměny populismu, kterou v souvislosti s islamofobií rozpracováváme v poslední části této kapitoly.

1.1 Od populistické strany k pravicovému populismu

První vlnu akademických pokusů o definici populismu můžeme najít v USA. Předmětem těchto studií byla americká Lidová strana (*The People's Party*) existující na sklonku 19. století. Její představitelé, američtí farmáři, se organizovali v opozici proti zkorumpovaným elitám, korporacím a bankám. Jak uvádějí autoři Dvořáková, Buben a Němec: „*Toto americké pojetí dávalo populismu výrazně negativní hodnocení a považovalo jej za zdroj a rezervoár spíše tradicionalistických idejí, spojených s periferií a negujících moderní diferencovaný svět, proti němuž populismus staví tradiční ‚nezkaženou‘ masu*“ (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 131-132). Reformní rolnické hnutí *narodníků* v předrevolučním Rusku, které se opíralo o romantickou ideu nezkaženého venkova, je pak dalším objektem raných populistických teorií.

Obecně se zájem akademiků o výzkum populismu soustředil nejprve do Ameriky, postupně se rozšiřoval i do ostatních zemí světa a nakonec i do západní Evropy. 50. léta v Americe

a období *Mccarthismu* měla významný vliv na studium a rozvoj populismu v akademické sféře. Právě v reakci na toto období definoval Edward Shils existenci populismu tak, že je „*všude tam, kde je ideologie lidového odporu proti pořádku ve společnosti ustaveného dlouho vládnoucí, jinou třídou, která věří, že má monopol na moc, vlastnictví, výchovu i kulturu*“ (Shils 1956, citováno z Taggart 2000: 11). Klíčovým znakem populismu tak byl vztah mezi lidem a elitou. Stejně tak Torcuato Di Tella, jenž se zabýval populismem v Latinské Americe, poukazuje, že populismus „*se objevuje tam, kde je motivace mezi elitami střední třídy jít proti status-quo, kde zvyšující se očekávání vytvářejí mobilizovanou masu občanů a kde podmínky dovolují společné nadšení elit a mas*“ (Di Tella 1965, citováno z Taggart 2000: 13). Populismus byl pro něj součástí rozvoje společností směrem k modernizaci, jako určitý charakteristický rys na určitém stupni rozvoje. Cestou specifického vymezení populismu se vydal i Gavin Kitching, který také uvažoval o populismu v souvislosti s rozvojem společnosti. Naproti tomu sborník autorů Ghity Ionescu a Ernesta Gellnera z roku 1969 se snažil přinést obecnější uchopení populismu, vymezit jeho obecnou podstatu. Konference na *London School of Economics* přinesla příspěvky autorů z celého světa a podstatou analýzy populismu v zemích Severní Ameriky, Latinské Ameriky, východní Evropy, Afriky a v Rusku bylo přinést základní definici populismu a odhalit jeho podstatu. Západní Evropa, ze které většina autorů pocházela, zůstala v rámci těchto příspěvků nedotčena. Ačkoli konference přinesla řadu důležitých příspěvků z této oblasti, definici základních idejí populismu, kterou by bylo možné obecněji aplikovat, nepřinesla (Taggart, 2000: 15).

S ohledem na složitost situace při snaze definovat základní definiční kritéria populismu aplikovatelná napříč populismy, přichází Margaret Canovan v roce 1981 s odlišným přístupem, který spustil velkou debatu na téma populismu (Taggart 2000: 18). Svým pojetím se snaží vyrovnat s komplexitou tohoto pojmu, nehledá proto jeho jádro, ale v rámci diferenciací mezi agrárním a politickým populismem definuje sedm základních kategorií. Jak ukazuje Taggart, tento široký přístup jí dovoluje pojmout celou řadu zemí i fenoménů a zároveň umožňuje hledat společné znaky a podobnosti napříč časem i místem. Závěrem jejího zkoumání je skutečnost, že populismus je natolik složitý fenomén, že napříč sedmi kategoriemi nacházíme společné jádro jen ve vztahu k elitám a lidu – populisté apelují na obyčejný lid a mají nedůvěru k elitám. Není proto možné zařadit populismus pouze do jedné kategorie (Taggart 2000: 20-21).

I když velký zájem o populistická hnutí v Evropě přišel až v 80. letech 20. století, kdy začaly být strany radikální pravice nahlíženy jako relevantní faktor v západoevropských politických systémech a politice obecně, neznamená to, že by zde tento fenomén předtím neexistoval. V 50. letech 20. století například pozornost přitahovalo hnutí malých obchodníků proti velkým trustům ve Francii pod vedením Pierra Poujadeho, známé jako *poujadismus*, v 60. letech to byla Farmářská strana Boera Koekoeka v Nizozemsku nebo v 70. letech dánská Strana pokroku vedená Mogensem Glistrupem.

Velký zájem o populismus v odborné politologické literatuře i v mediálním a politickém diskurzu, ale přišel až se zmíněnými 80. léty 20. století, kdy nastala celá řada společenských proměn. Jak ukazuje Vít Hloušek „*Ronald Inglehart v této souvislosti hovoří o posunu od materiálních k postmateriálním hodnotám a o tiché (hodnotové) revoluci.*“ (Hloušek, 2010: 83). Proměny souvisí s odklonem zemí od poválečného konsensu a krizí poválečného socioekonomického modelu, který byl v západoevropských zemích do té doby uplatňovaný a fungující. V souvislosti se stagnací a nutností transformace ekonomiky západních zemí, vzrůstem nezaměstnanosti, poklesem reálných příjmů i nárůstem sociálních nerovností uvnitř společnosti. Docházelo k poklesu důvěry v tradiční politické instituce a strany, i v jejich schopnost na novou situaci reagovat. Zároveň můžeme pozorovat zájem o témata, jako je ochrana životního prostředí či feminismus a rovnost zastoupení mužů a žen, aktuální se stala i otázka multikulturalismu a migrace. Další výzvou pro tehdejší politická uskupení byla nutnost vypořádat se s klesající volební účastí, poklesem členství v politických stranách, nedostatkem zájmu o politiku a rostoucí nedůvěrou v politické instituce (Albertazzi, McDonnell 2008: 1).

S tím, jak tradiční a zavedené politické strany obtížně hledaly způsob, jak uspokojit poptávku voličů, otevíral se prostor pro nová politická uskupení, v tomto případě hlavně pro pravicově populistické strany. Ty kromě reflexe nových témat, zvolily také novou strategii komunikace a styl zaměřený na běžného voliče (tzv. *man in the street*) ve snaze oslovit a motivovat ty, kteří ztratili důvěru v tradiční politiku i mechanismy (Albertazzi, McDonnell 2008: 2). Jak upozorňuje Hans-Georg Betz, tyto nové strany a hnutí nemohly spoléhat jen na silná hesla či zvučné jméno přitahující pozornost, často proto v jejich čele stál charismatický lídr, o nějž bylo uskupení opřeno, a který byl schopný nastolovat politická témata i udávat programový směr. Zároveň tato centralizovaná struktura dovolila rychle a pružně reagovat na nová témata a efektivně prosazovat vlastní program (Betz 1998: 9). Jedním z důležitých apelů pravicových populistických stran, který byl zároveň úspěšným mobilizačním prvkem, byla otázka imigrace. Imigranti byli v rétorice stran prezentováni jako hrozba pro ekonomiku, kulturu i

identitu společnosti (Betz 1998: 4). Spolu s negativním postojem vůči tradičním stranám a odkazem i vírou v rozum běžného lidu tak získáváme komplexní obrázek o hlavních tematických pilířích těchto stran.

Obecně je vzestup pravicových populistických stran v této době řadou autorů charakterizován jako výjimečný ve svém rozsahu. I když, jak bylo nastíněno výše, pravicová populistická mobilizace tu byla i historicky dříve - často nicméně charakterizovaná rychlým vzestupem i rychlým pádem. Hans-Georg Betz vidí úspěch pravicově populistických stran v této době ve třech rovinách: (1) v rozsahu, v jakém tyto strany dokázaly získat podporu napříč západoevropskými zeměmi; (2) v tom, jak dokázaly ovlivnit politický diskurs; (3) jak velký podíl politické moci dokázaly získat (Betz 1998: 1).

K výzkumu vzestupu populistických stran se nemusí nicméně přistupovat pouze optikou hlubokých kulturních a společenských změn, na které se společnost nedokáže rychle adaptovat, a v důsledku čehož dochází k rozdělení na vítěze a poražené. Ti, kteří se cítí poražení, tíhnou k podpoře pravicově populistických stran, a jejich vzestup je tak nahlížen jako patologie politiky v poválečné západní společnosti (Mudde 2010). Mudde vysvětluje, že mnoho akademických prací uvažuje o krajní pravici v psychologických termínech, tedy že podpora pro tyto strany je určitou anomálií ve společnosti a vznikla v důsledku ekonomické krize – za normálních podmínek by totiž lidé podporovali takové strany jen okrajově (již v roce 2004 hovořil Mudde o tom, že se populismus minimálně od začátku 90. let stává všudypřítomným znakem politiky západní Evropy, jde o tzv. *Populist Zeitgeist*, kdy se ukazuje, že populistická rétorika se stává běžnou součástí *mainstreamových* politických stran (Mudde 2004: 551). Pro svou tezi si půjčuje termín Scheucha a Klingenmana o patologické normálnosti (*pathological normalcy*) a snaží se ukázat, že současná populistická pravice představuje radikalizaci *mainstreamového* pohledu. Populistické myšlenky nejsou odcizené *mainstreamu* západních demokracií, stejně jako nejsou populistické postoje sdílené jen menšinou (Mudde 2010), naopak zde dochází ke značným překryvům. Svůj pohled dokládá i průzkumy Eurobarometru², kdy se ukazuje

² V roce 1997 podle průzkumu Eurobarometru téměř 2/3 respondentů souhlasilo, že ilegální imigranti by měli být posláni zpět do své země, 80 % pak souhlasilo, že ilegální imigranti, kteří se dopustili závažných trestných činů, by měli být repatriováni. Při pohledu na národní instituce daného demokratického systému průzkumy ukazují, že v roce 1999 40 % občanů zemí EU nebylo příliš nebo zcela spokojeno se svou národní vládou, o 4 roky později již 46 % respondentů tvrdilo, že tíhnou k nedůvěře k národnímu parlamentu. Při pohledu na korupci v roce 2006 bylo 72 % občanů zemí EU přesvědčeno, že korupce je hlavním problémem jejich země a 59 % respondentů se domnívalo, že přijímání nebo rozdělování úplatků není úspěšně prošetřeno (Mudde 2010).

v čase sílící tendence k radikalizaci postojů vůči imigrantům, národní vládě, korupci i kriminalitě mezi respondenty napříč občany zemí Evropské unie.

I když s sebou úspěch pravicových populistických stran v západní Evropě za posledních 30 let nese i největší zájem teoretiků, neznamená to, že by se pozornost badatelů koncentrovala pouze tímto směrem (soudobými představiteli současného populismu mimo Evropu jsou například americký politik Ross Perot, lídr kanadské reformní strany Preston Manning nebo Pauline Hanson z australské pravicové strany *One Nation*) (Albertazzi, McDonnell 2008: 1).

1.2 Překážky konceptualizace populismu

Populismus, ač termín často skloňovaný a používaný, je v akademické sféře pojmem neseadno uchopitelným a definovatelným jednou univerzální definicí, ve snaze o jeho konceptualizaci můžeme sledovat celou řadu přístupů. Jak upozorňuje Paul Taggart, jestliže se pokoušíme o obecnější pohled na populismus, musíme se smířit s tím, že různé příklady ilustrují různé aspekty populismu a často je akcentován jeden výrazný rys odvozený od konkrétního příkladu (Taggart 2000: 8). Co dále problematizuje interpretaci tohoto termínu je také fakt, že v politické praxi je vnímán odlišně od toho, jak je chápán v akademických debatách, protože zde je používán hlavně jako negativní a nebezpečný jev. Ve veřejné debatě dominují dvě interpretace tohoto termínu. V prvním případě je jeho podstatou zaměření se na emocionální diskurs nabízející jednoduchá řešení, v druhém případě je populismus používán k popisu oportunistické politiky s cílem okamžitého uspokojení a získání voličů. Tento způsob použití je vidět u předvolebních slibů politiků – například jako je snižování daní nebo okamžité potlačení kriminality (Mudde 2004: 543). Podle Muddeho je pro tyto dvě definice vhodnější a správnější používat termín *demagogie* a *oportunismus*, spíše než populismus. Význam populismu se rozšiřuje do takové míry, že se často vztahuje ke všem nekonvenčním formám politické mobilizace. Paul Taggart také hovoří o zaměňování populistického stylu s hledáním popularity a snaze apelovat na velké publikum.

Velká nesoudržnost termínu populismus, mnoho definičních znaků na jedné straně a nadužívání v akademické sféře i běžném diskursu na straně druhé komplikují, jeho vyjasnění. Označení populista, jak bylo nastíněno výše, má negativní konotace, není proto překvapením, že sami představitelé současného populismu jen zřídka sami sebe označují za populisty a odmítají, pokud jsou tak označeni druhými (Albertazzi, McDonnell 2008: 3).

Nekonzistentní je také samotné označení těchto stran a hnutí v podání různých autorů. Můžeme se setkat s různými označeními v rámci populismu, jako je pravicový populismus, radikálně pravicový populismus, národní populismus, nový populismus, neo-populismus a další (Mudde 2000: 13).

Někteří autoři strany označují jako radikálně pravicové, jiní dokonce za extrémně pravicové a dávají populismus a pravici do vzájemného vztahu. Takové pojetí populismu a jeho překryv do větší či menší míry s radikální či extrémní pravici u některých autorů může vést k domněnce, že se jedná o fenomén výlučně pravicový, ale není tomu tak. Navíc, jak upozorňují Albertazzi a McDonnell, ne všechny populistické strany mohou být označeny jako extrémně pravicové, což dokládají třemi tvrzeními: (1) voliči těchto stran sami sebe neprojektují jako voliče extrémní pravice; (2) spojení současného populismu a fašistického odkazu je velmi slabé a rozhodně není pravidlem; (3) populisté nestojí v opozici vůči liberální demokracii - jako tomu bylo v případě extrémní pravice (Albertazzi, McDonnell 2008: 4).

Akademické pojetí populismu, jak bylo naznačeno výše, není opřeno o emocionální diskurs, a i přestože se různí autoři na jednotném konceptu neshodují, různé definice populismu jsou často spojeny dvěma základními prvky. Těmi jsou lid a elita³ a jejich vzájemný vztah. Jednou z otázek, na které také nemáme jednoznačnou odpověď, je to, zda je populismus ideologií, stylem či strategií komunikace (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 124). Cas Mudde definuje populismus jako „*thin-centered*“ ideologii – ta se na rozdíl od ideologií, jako je socialismus nebo liberalismus soustředí pouze na určité aspekty společenského života. To také umožňuje spojení populismu s jinými ideologiemi, ať už je to nacionalismus, komunismus nebo třeba socialismus (Mudde 2004: 544). Populismus samotný pak definuje jako „*ideologii, která uvažuje o společnosti jako výhradně rozdělené na dvě homogenní a antagonistické skupiny, čistý lid a zkorumpovanou elitu, a který argumentuje, že politika by měla být vyjádřením volonté générale (obecné vůle) lidu*“ (Mudde, 2004: 543). Pravicově populistické strany jsou pro něj spojením tří základních elementů - nativismu, autoritářství a populismu. Nativismus odkazuje k tomu, že součástí státu by měli být skutečně jen členové národa bez cizích elementů, autoritářství odráží víru v striktně uspořádanou společnost s respektem k autoritě.

Podobně na problém populismu nahlíží také Albertazzi a McDonnell, kteří definují populismus jako „*ideologii, která staví ctnostný a homogenní lid proti skupině elit a dalších*

³ Lid i elita mají v různém kontextu různé definice, vždy dané specifickým kontextem. Nepřítelem lidu je především domácí elita, ale také přistěhovalci, menšinové skupiny, zneuživatelé sociálního systému, nadnárodní instituce atd. (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 125).

„nebezpečných“, kteří jsou společně vyliční tak, že zbavují (nebo se snaží) suverénní lid jejich práv, hodnot, prosperity, identity a hlasu.“ (Albertazzi, McDonnell 2008: 3). Populismus je pro ně kompatibilní s různými politickými ideologiemi, ekonomickým programem i s různými sociálními základnami a typy režimu.

Forem chápání populismu je tak celá řada a za prakticky jediný společný jmenovatel můžeme označit lidovou suverenitu a důraz na ni (Dvořáková, Buben, Němec 2012: 125). Závazek k lidu jako definiční charakteristika populismu, jak ale ukazuje Paul Taggart, s sebou nese určitá úskalí.

1.3 Populismus podle Paula Taggarta

Řada historických pokusů o teoretický přístup k populismu ukázala, že ač je populismus velmi často používaným pojmem, jasnost v jeho definičních charakteristikách to nepřináší. Jak upozorňuje Paul Taggart, snaha o konceptualizaci pojmu byla často poznamenána svým kontextem, což omezuje možnosti vytvoření generalizující teorie aplikovatelné na další případy. To se podle něj ukázalo i ve snaze Ghity Ionescu a Ernesta Gellnera, kteří se o obecnou definici pokusili, ale snaha nevedla k úspěšnému výsledku. Na druhou stranu snaha o vytvoření typologie různých typů populismu a vytvoření univerzálního pohledu na populismus také není podle Taggarta správnou cestou – jak ukázala snaha Margaret Canovan, populismus je rozříštěným pojmem a společným jmenovatelem všech typů populismu je pouze apel na lid a antielitismus (Taggart 2000: 21). Proto Taggart přináší svou vlastní konstrukci ideál typu populismu.

V rámci svého teoretického uchopení nejprve definoval šest charakteristik - klíčových a vzájemně nezávislých znaků populismu, kterými se snažil konstruovat ideál typ, jenž podle něj v sobě podle něj spojuje jak snahy jiných teoretiků o obecné definice populismu, tak pokusy o vytvoření typologie: (1) je nepřátelský k reprezentativní politice; (2) identifikuje se s idealizovaným *heartlandem*; (3) je ideologií, která postrádá základní sdílený soubor klíčových hodnot (*empty heart*); (4) je reakcí na krizi společnosti; (5) má v sobě zakořeněné sebeomezující dilemata; (6) má podobu chameleona, kdy na sebe vždy bere podobu prostředí (Taggart 2000: 2)

Později ale přichází se zobecněním svých charakteristik pod vlivem vývoje událostí v zemích západní Evropy, u kterých můžeme vidět určité náznaky proměn populismu u pravicově populistických stran. Proto zjednodušuje definiční kritéria populismu do tří základních znaků, kterými jsou: (1) antagonistický vztah populismu a reprezentativní politiky; (2) *heartland*, od kterého jsou odvozeny hodnoty populistů; (3) manichejský pohled na svět prostřednictvím dichotomie „my“ a „oni“ (Taggart 2012). Neznamená to, že by se charakteristiky z jeho dřívější definice vytratily, jen jim připisuje druhotnou pozici a nepovažuje je za součásti základní definice.

Tři hlavní charakteristiky populismu podle Paula Taggarta:

1) Hodnoty odvozené od *heartlandu*

Na rozdíl od řady jiných teoretiků zabývajících se vymezením a základními charakteristikami populismu nechápe lid jako definující prvek populismu. Lid považuje za pojem příliš obecný, který sám o sobě nedostatečně specifikuje, kdo je jeho součástí a kdo není, stejně jako není zcela jasné, zda tento termín koresponduje s vymezením národa, nebo se jedná o některé specifické skupiny (někteří populisté se odvolávají k lidu, jiní se hlásí k obhajobě jen specifických tříd). Identita lidu je v tomto pojetí konstruována v opozici vůči elitám zrazujícím obecnou vůli lidu i jeho zájmy, z čehož vyplývá i to, že je pro populisty snazší definovat, kdo je jejich nepřítelem, než koho zájmy brání, a tedy že pojem lid je sám o sobě velmi nekonkrétním pojmem. Zároveň není apel k lidu výlučně populistickým znakem, protože obecně je demokracie opřena o apel k lidu (Taggart 2012). Snahou o překonání vágnosti termínu lid je u Taggarta zavedení pojmu *heartland*, který se na rozdíl od dichotomického vymezení lid versus elita, opírá o ideu lidu a toho, kde se lid nachází. Jedná se o konstrukt, který představuje komunitu na ohraničeném území se specifickou historií i hodnotami (Taggart 2003: 11).

Podíváme-li se na Taggartovo vymezení vztahu lidu a *heartlandu*, uvidíme, že staví *heartland* nad pojem lid – nejprve musíme porozumět tomu, co je míněno *heartlandem*, a následně můžeme pochopit, kdo konkrétně je lid i jaké hodnoty populisté obhajují a ve jménu koho. „*Lid není nic víc než obyvatelé heartlandu a k porozumění toho, co populisté myslí pojmem lid, potřebujeme nejprve porozumět tomu, co pro ně konkrétně znamená heartland*“ (Taggart 2003: 6). *Heartland* je definován jednotou, homogenitou i svými hranicemi, a umožňuje tak populistům ospravedlnit vyloučení těch, kteří jsou demonizováni. Není ale totožný s pojetím národa, i když k němu odkazuje, nicméně termíny jsou totožné jen do té míry, dokud

je nacionalismus odrazem hodnot *heartlandu*. (Taggart 2000: 96-97). V rétorice populistických stran se konstrukce *heartlandu* často opírá o kulturní nebo etnickou homogenitu, která je narušována imigrací, globalizací, evropskou integrací a dalšími vlivy. Proti nim populisté vystupují, protože narušují „dobrý život“, který byl ztracen. *Heartland* tak není utopií, ale konstrukcí dobrého života, který fungoval dříve, než se objevila korupce a pokřivení (Taggart 2003: 7).

2) Antagonistický vztah k reprezentativní politice

Populisté jsou kritiky reprezentativní demokracie, ačkoli právě její podmínky, tedy struktura institucí a procesů, jsou co, co umožňuje, že se z populismu stává politická síla. Populisté vystupují proti komplexnosti procesů reprezentativní politiky a argumentují nedostatkem respektu k demokratické suverenitě lidu jako takové i nedostatečnou reprezentací lidu a jeho zájmů. Jejich cílem není odstranění reprezentativní demokracie jako spíše snaha přiblížit lid (masy) a elity, a zajistit tak lepší vládnutí (*better governance*) (Taggart 2003: 6). Sami se opírají o centralizovanou strukturu často v čele s charismatickým lídrem a favorizují prvky přímé demokracie (například referenda), které navrácí rozhodovací procesy a suverenitu do rukou lidu.

Již historická zkušenost v různých částech světa, jako byli například ruští *narodnici* nebo hnutí *Social Credit* v Albertě, ukázala, že populisté stáli v přímé opozici k zastupitelské formě demokracie (Taggart 2000: 110). V současnosti má populismus podle Taggarta k reprezentativní demokracii ambivalentní vztah, kritizuje její nefunkčnost a zároveň vyjadřuje nespokojenost s politikou. Jeho jádro podle něj tkví v reakci ovládaných na vládnoucí elitu, což s sebou přináší dvě skutečnosti: (1) Populismus je rozptýlený a může existovat celá řada jeho podob. To s sebou nese fakt, že jeho účinky na zastupitelskou politiku se v různých kontextech liší. (2) Odmítá tezi, že by populismus stál v opozici k moderní politice, protože právě ta je úrodnou půdou pro jeho vznik – čím jsou instituce a politická struktura komplexnější, tím větší je pravděpodobnost, že se zvětšuje vzdálenost mezi vládnoucími a ovládanými, a tedy i rozsah reprezentace, a tím je větší šance populistů na jejich úspěch (Taggart 2000: 111). Ve své nejextrémnější podobě může být populismus hrozbou, že se přelije do autoritářství a zcela se odkloní od demokracie (Taggart 2002: 79).

3) Náhled světa prostřednictvím dichotomie „my“ a „oni“

Populistická hnutí svou přítomností v zastupitelské demokracii ovlivňují podobu politické debaty, kterou zjednodušují. Populismus má tendenci nahlížet svět rozdělený na dvě skupiny – na dobrý a zlý, ze dvou protichůdných pozic „my“ a „oni“. Nepřátelé jsou chápáni jako ti s odlišnými hodnotami, které jsou neslučitelné s hodnotami, které vyznávají ti, kteří jsou součástí *heartlandu*. To vede ke zjednodušování a dualismu v politice. Populistická rétorika tak redukuje pohled na svět do dvou táborů, čímž podporuje antipolitické postoje a tím i vzrůst nedůvěry v komplexitu a procesy reprezentativní demokracie. Snaží se zjednodušovat svět politiky i řešení souvisejících problémů.

Kromě těchto tří definičních znaků je populismus charakterizován řadou dalších, které jsou podle Taggarta odvislé od kontextu a okolností, a považuje je tedy za druhotné (setkáváme se s nimi již v Taggartových předchozích textech, některým z nich původně připisoval definiční charakteristiku, viz definice šesti klíčových charakteristik).

Je to chápání populismu jako chameleona, který na sebe bere podobu prostředí, kde působí. Tato kontextuální charakteristika má podle Taggarta za následek, že společné znaky populistických hnutí napříč státy jsou často zamlžené, stejně jako populismu chybí ideologické jádro, které by obhajoval. Proto, jak poukazuje, vedle sebe můžeme vidět populismus převlečený do venkovského radikalismu v Americe, urbanistická hnutí v Argentině a nyní je zřetelný v Evropě u řady pravicových stran (Taggart, 2002: 70). I u současných evropských pravicově populistických stran se důvody jejich vstupu na politické pole a následně i jejich apel liší napříč státy (jsou to vysoké daně a liberální imigrační politiky, regionální etnické menšiny, obhajoba národní agendy a jiné) (Taggart 2000: 76-77).

To, co řada autorů považuje za definiční charakteristiku populismu – ctnostný lid a zkorumpovanou elitu, chápe Taggart jako další sekundární znak populismu. Zkorumpované elity jsou podle něj pouze symptomem populismu - důsledkem populistického vidění politiky jako zkorumpované (Taggart 2012).

Mezi další charakteristiku patří vysoká personalizovaná či centralizovaná struktura populistických hnutí, kterou populisté volí namísto složitosti institucí a pravidel reprezentativní demokracie. Řada populistických hnutí je opřena o charismatického lídra,

který je tváří strany a dokáže svým apelem přitáhnout pozornost. Zde ale zároveň vyvstává i stinná stránka této personalizace. Jejím důsledkem bývají časté vnitřní rozpory a názorová nesourodost, která může vést k rozpadu, a také otázka dlouhodobé udržitelnost a nástupnictví. Otázka výběru nového lídra se ukazuje jako značně problematická a může vést k zániku celého hnutí (nizozemská Listina Pima Fortuyna se po náhlé smrti lídra prakticky rozpadla i přes předchozí silnou podporu ze strany voličů). Pokud lídr nedisponuje silným charismatem, může mít tendence uchýlovat se k autoritativním řešením a vnášet do struktury větší centralizaci a koncentraci moci do rukou jednotlivce (Taggart 2000: 103).

Populisté stojící v opozici vůči podobě zastupitelské demokracie dále sahají k prosazování prvků přímé demokracie, jako jsou například referenda. Ta jsou pro ně ideálním prvkem, jak překonat složitost politických procesů a zjednodušovat debatu.

Podle Taggarta je chybou spojovat populismus s extremismem právě proto, že pracuje uvnitř demokratického rámce. Nebezpečí současného populismu je podle něj v tom, že se ustavuje jako politická síla, která svojí existencí a působením strukturuje podobu debaty – má vliv na chování ostatních aktérů a moc měnit pravidla hry v reprezentativní politice, strukturovat obsah i tón politiky (Taggart 2012).

Populističtí politici v současné západní Evropě vnáší do středu debaty témata, jako jsou multikulturalismus, imigrace nebo evropská integrace. I když Taggart připouští negativní vliv populismu na reprezentativní politiku, vidí ho jako limitovanou politickou sílu, se kterou je možné se vyrovnat, pokud se vyrovnáme s otázkami, jež populisté nastolují (Taggart 2012).

1.4 Islamofobie a konceptualizace nového populismu

Populistické chápání lidové suverenity, důraz na ni i její obrana před „nepřítelem“, se u řady současných populistických stran výrazně přelévá do obrany vlastní identity proti přistěhovalcům, hlavně pak muslimům a obecně také k islámu jako k náboženství, které nerespektuje hodnoty liberálně demokratických společností. Obraz západoevropského populismu byl od 80. let 20. století vždy výrazně spojen s imigrací a v rétorice pravicově populistických stran se objevovaly prvky rasismu i xenofobie opřené především o etnickou nadřazenost. To se ale mění s koncem 90. let a zejména na přelomu nového tisíciletí, kdy můžeme v jeho podobě právě v těchto společnostech sledovat určitou proměnu. Pravicově

populistické strany se už nevymezují proti přistěhovalcům z důvodu převážně etnických jako spíše civilizačních (přistěhovalci bylo dříve chápáno jako negativní jev hlavně z důvodu narušení integrity národa). V současnosti se antiimigrantská rétorika obrací na specifický antiislámský pól, který se stává dominující charakteristikou současného populismu (imigrace je i dnes viděna jako prvek narušující jednotu *heartlandu*, ale více než o otázku etnicity, jako tomu bylo dříve, jde o otázku civilizační identity). Pavel Barša tento obrat pojmenovává termínem *nová xenofobie* (Barša 2006: 78). Jeho charakteristikou je projekce negativního vztahu k novousedlíkům nikoli na základě rasistických nebo etnických předsudků, ale na základě předsudků ideologických. Protipřistěhovalcká rétorika pravicově populistických stran se tak posouvá do obhajoby univerzálních práv a liberálních principů, ve jménu svobody a rovnosti, proti islámu, který tyto principy ohrožuje, protože sám je nevyznává, nebo je stavěn na nižší kulturní úroveň než západní společnosti. Zdrojem nepřátelství ke kulturně odlišným přistěhovalcům tak už není rasismus, ale islamofobie (Barša 2006: 78). Pokud tento problém zobecníme, populistické strany prezentují tuto situaci jako konflikt vzájemně hodnotově protichůdných a neslučitelných světů – západního a muslimského (či arabského). Útoky islámských radikálů v září 2001 v New Yorku a Washingtonu, v březnu 2004 v Madridu, v červenci 2005 v Londýně, v dubnu 2013 v Bostonu, v lednu 2015 v Paříži nebo v červnu 2015 v Sousse pak k trendu negativního vnímání arabského světa tím západním ještě přispívají, ačkoli islámský radikalismus (džihádismus) a islám jako víra jsou dvě odlišné věci.

Zřeknutí se etnicky založené rétoriky ve jménu obhajoby univerzalisticky sdílených hodnot politického mainstreamu můžeme sledovat u francouzské Národní fronty (NF), jejíž změna programového kurzu nastala v roce 2011 s nástupem Marine Le Pen do čela strany. Marine Le Pen se staví do role obhájkyně republiky a s ní spojené svobody, rovnosti a sekularity a tento postoj výrazně kontrastuje s rétorikou jejího otce, bývalého předsedy strany Jean-Marie Le Pena (dokladem proměny směřování strany je i fakt, že právě Jean-Marie Le Pen, ač svou dceru jako svou nástupkyni zpočátku podporoval, v současné chvíli patří mezi její nejhlasitější kritiky).

Příkladem symbolizující kurs *nového populismu* je také nizozemská Strana pro svobodu v čele s Geertem Wildersem jako předsedou a jediným členem strany. Tato politická strana má výrazně kratší historii fungování než francouzská Národní fronta a pro její charakteristiky ji lze považovat za představitelku *nového populismu*, jak jsme ho nastínili již dříve. Výrazně antiislámská rétorika Geerta Wilderse se odráží od obhajoby hodnot liberální demokracie

(tyto postoje jsme mohli sledovat i u další nizozemské, dnes již zaniklé strany Listina Pima Fortuyna).

Typické rysy pravice, jako je obhajoba národa a národní suverenity, se u současných populistických stran nevytrácí, ale mění se způsob, jakým tak činí. Jejich obhajoba se přesouvá z roviny partikulární, kdy pro ně přistěhovalci představovali hrozbu pro národ z hlediska etnického či společenského, do roviny univerzalistické. Zaštiťují obhajobu národa liberálně demokratickými hodnotami, což vytváří sdílený prostor také s ostatními demokratickými stranami v daném politickém systému. V rámci obhajoby svobody a rovnosti se také například staví do pozice obhájců práv homosexuálů, ačkoli u tradiční pravice bychom mohli očekávat typicky homofobní postoje.

Vztah imigrace a rétoriky pravicově populistických stran byl vždy blízký – kritika přistěhovalců patří mezi jeden z charakteristických znaků tohoto proudu, protože právě přistěhovalci jsou viděni jako hrozba pro národ - řečeno v termínech Paula Taggarta - představují ohrožení *heartlandu* (a to i když míra akcentování přistěhovalců jako hrozby se u různých uskupení může lišit v závislosti také na akcentování ostatních témat). Pokud se na otázku přístupu evropských zemí k imigraci podíváme v obecnější rovině, nejen optikou pravicových stran, vidíme, že od 90. let 20. století západoevropské země postupně opouštějí dříve prosazovanou myšlenku multikulturalismu, kdy dominovala snaha o zachování kulturních odlišností a skupinové identity, a prosazuje se stále více plně asimilacionistický přístup do přijímací společnosti. Ten nejen u pravicově populistických stran pak sklouzává k islamofobii, i když u nich je viditelný nejzřetelněji. Jak upozorňuje Pavel Barša, „*islamofobie není pouze produktem populistických demagogů či zlých démonů evropské minulosti, ale má minimálně dva reálné zdroje*“ (Barša 2006: 80). Je to (1) eskalace napětí mezi zeměmi Západu a islámského světa a (2) potíže s integrací potomků muslimských přistěhovalců.

Na základě výše uvedeného se tak zdá, že jednou z klíčových charakteristik *nového populismu* je posun od ryze pravicového diskurzu, jak jsme jej mohli pozorovat od 80. let 20. století v západní Evropě, směrem k politickému *mainstreamu* v tom smyslu, že se tento diskurs stává v zásadě – alespoň svým obsahem, byť často ne formou - přijatelný i pro další demokratické politické strany. Zároveň dochází k určitému paradoxu u pravicových populistických stran, které se na jedné straně zaštiťují obhajobou striktně národních hodnot ve jménu suverenity (mezi které patří často značný euroskepticismus), na druhé straně u nich

vidíme obhajobu islamofobie ve jménu evropských hodnot, tj. hodnot, k nimž se hlásí i Evropská unie. Tuto charakteristiku jsme u dřívějších populistických uskupení v této míře nenacházeli. V rámci teoretického východiska z teorie Paula Taggarta tak dochází k největší proměně v chápání *heartlandu*. Jeho význam se posouvá od důrazu na kulturní či etnickou homogenitu k politice civilizační identity. *Heartland* je stále chápán ve značně symbolické rovině a stále je v něm podle populistů obsažena charakteristika skutečných hodnot dané společnosti, ale zároveň se stává společně sdíleným prostorem s ostatními politickými stranami. To má souvislost se skutečností, kterou naznačuje ve svém posledním článku také Taggart, když hovoří o tom, že populistické politické strany mají svým fungováním vliv na chování ostatních politických aktérů a tím ovlivňují směřování politiky. Z proměny podstaty *heartlandu* plyne také určitá obsahová změna v chápání vztahu dvou protichůdných skupin, jak o nich Taggart hovoří (Taggart 2012). Proto se také zdá, že se chápání populismu jako limitované politické síly proměňuje. Již Cas Mudde nahlížel na populismus jako formu radikalizace mainstreamového pohledu. Daniele Albertazzi a Duncan McDonnell ve svém díle *Populist in Power* zase nabourávají představu populistických stran jako epizodických hnutí a naopak řadu z nich vidí jako významné politické hráče, kteří ani při podílu na moci neztrácejí podporu ani neopouštějí svůj politický program (Albertazzi, McDonnell 2015: 170).

2. Francie

Aktuálně se odhaduje, že ve Francii žije necelých pět milionů muslimů, kteří tvoří zhruba 7,5 % celkové populace ve Francii (The future of...2011: 124). Národní fronta v čele s Marine Le Pen patří v současnosti mezi nejhlasitější odpůrce jejich přítomnosti ve Francii. Ačkoli strana vždy stála v opozici vůči imigraci, v posledních letech zaznamenáváme obsahovou proměnu v její rétorice. Pro vystižení této proměny se první část této kapitoly věnuje historickým a sociologickým kořenům strany i rétorice Jean-Marie Le Pena jako jejího prvního předsedy. Následující dvě podkapitoly naopak sledují podobu strany, program a rétoriku od roku 2011, tedy od doby, kdy do jejího čela nastoupila Marine Le Pen. V poslední části se zaměříme na komparaci diskursu strany pod vedením obou předsedů, kterou zároveň konfrontujeme s podobou populismu podle Paula Taggarta. Toto srovnání se stane vhodným základem pro ověřování platnosti našich vytyčených cílů v závěru práce.

2.1 Jean-Marie Le Pen a vzestup Národní fronty

Vznik Národní fronty datujeme na počátek 70. let 20. století, konkrétně do října 1972. Strana vznikla po vzoru italského neofašistického hnutí nazvaného Italské sociální hnutí (MSI, *Movimento Sociale Italiano*), zpočátku byla spojená s iniciativou *Ordre Nouveau – Nový řád*⁴ a jejími klíčovými osobnostmi. Měla se stát zastřešující organizací pro francouzské pravicové proudy, legitimním tělesem a zároveň předělem odlišeným od dřívější (a v té době zdiskreditované) extrémní pravice spojené s vichistickým režimem maršála Pétaina a kolaborantstvím během druhé světové války (Williams 2006: 82). Tento názorový rozptýl a ideologická rozrůzněnost vedly ke značné roztříštěnosti Národní fronty. Jejím předsedou se stal již tehdy zkušený politik Jean-Marie Le Pen. Aktivista a bývalý poujadistický poslanec patřil v tomto ohledu k umírněnému křídlu obhajující francouzskou národní tradici ve snaze vybudovat klasickou politickou stranu fungujících ustavených pořádků (Ignazi 2006: 90). Stál tak v opozici představitelům *Ordre Nouveau* jako byl například François Duprat, Alain Robert nebo François Brigneau, kteří prosazovali neofašistickou cestu podobnou italské MSI. Již v roce 1973 se tak z Národní fronty oddělili někteří členové *Ordre Nouveau*, aby založili

⁴ Hnutí, které vzniklo v roce 1969 jako snaha obnovit činnost krajní pravice ve francouzské politice po vzoru italské MSI (Winock 1998: 154).

vlastní hnutí *Faire front* (Winock 1998: 155) a následně se za nějakou dobu s Národní frontou opět spojili a Le Penovu pozici oslabili. V průběhu 70. let a na počátku 80. let 20. století se pak součástí Národní fronty stávají další extrémně pravicová uskupení, jiná se oddělují. Vzájemné názorové neshody o směřování strany roztržitost nijak nezacelují, řada frakcí považuje Jean-Marie Le Pena za příliš umírněného. K postupné konsolidaci strany a jednotlivých frakcí pod vedením Le Pena přispěl až atentát na klíčovou osobnost Národní fronty a zastávce křídla *Ordre Nouveau* François Duprata v roce 1978. Jeho smrt umožnila Le Penovi zaujmout lepší pozici ve vedení organizace (Williams 2006: 82). Kromě vnitřních prnutí bojuje v té době Národní fronta i se svou pozicí na volebním poli. V parlamentních i evropských volbách v 70. letech 20. století úspěchů nedosáhla, lepší výsledek nepřinesly ani prezidentské volby v letech 1974 a 1981 - v roce 1974 získal Le Pen 0,62 % hlasů, v roce 1981 se mu nepodaří získat ani 500 podpisů potřebných ke kandidatuře, tehdy proto vyzývá Francouze k volbě Johanky z Arku⁵ (Perottino 2005: 252). Úspěšné nebyly ani parlamentní volby, které téhož roku následovaly, strana získala pouhých 0,18 % hlasů. Národní fronta byla v této době spíše marginálním prvkem francouzského stranického systému.

Teprve volby do obecních zastupitelstev v roce 1983 ukázaly, že Národní fronta má potenciál získat přízeň voličů. Tehdy uspěla zejména v těch oblastech, kde se sociální a ekonomické problémy projevovaly nejvíce. Významným mezníkem na vzestupu Národní fronty byly doplňovací volby do obecního zastupitelstva v roce 1983, zejména pak úspěch J.-P. Stirboise ve městě Dreux. Zde se Národní frontě podařilo vytvořit volební koalici s *mainstreamovými* stranami Unie pro francouzskou demokracii (UDF, *Union pour la démocratie française*) a Sdružením pro republiku (RPR, *Rassemblement pour la République*). Výsledek přinesl zisk čtyř křesel pro Národní frontu (Williams 2006: 83). Jak podotýká Ignazi, Národní fronta zde byla umírněnou pravicí poprvé brána jako akceptovatelný partner (Ignazi 2006: 93). Tento úspěch i související debaty s sebou nesly také mediální zájem. Ten stále rostl v kontextu dalších dílčích volebních úspěchů a podpora strany začala stoupat také v průzkumech veřejného mínění. Úspěch ve volbách do Evropského parlamentu a zisk 10 křesel v roce 1984 a následný úspěch v parlamentních volbách v roce 1986 se ziskem 9,8 % hlasů a 35 poslanců (zisk takto značného počtu křesel byl ve své podstatě výjimečný, protože byl umožněn krátkodobou zákonnou změnou volebního systému na proporční) pak potvrdil její pozici (Ignazi 2006: 96), která se v dalších letech ještě upevnila.

⁵ Johanka z Arku je jedním ze symbolů francouzského katolického boje proti cizincům, je jednou z patronek Francie a její odkaz je jedním ze symbolů francouzské nacionální pravice, a tedy i Národní fronty. Strana používá její jméno i symbol a uctívá její památku (Perottino 2005: 252).

Ačkoli se v počátcích svého vzniku držela Národní fronta na okraji stranického systému, získávala jen mizivou podporu voličů a od jiných krajně pravicových uskupení se příliš nelišila, k jejímu úspěchu v dalších letech přispělo několik faktorů – v první řadě to byly hluboké společenské i ekonomické proměny ve společnosti, ale také osobnost Jean-Marie Le Pena v čele Národní fronty a jeho schopnost akcentovat otázky, které v té době voliče trápily. Jak vysvětluje Michelle Hale Williams „byli [Národní fronta] dříve než jiné strany schopni rozpoznat téma, které bylo stále významnější. Ukázali, že mají v danou chvíli prst na tepu francouzské veřejnosti lépe než ostatní strany a věnovali větší pozornost požadavkům voličů“ (Williams 2011: 683). Obava voličů spojená s otázkami přistěhovalectví, nezaměstnanosti a rostoucí kriminality patřila mezi hlavní motivy hlasování pro Národní frontu. Tato témata Le Pen výrazně akcentoval a snažil se tak ještě více polarizovat sociální nespokojenost spojenou mimo jiné s rostoucí nedůvěrou v reprezentaci tradičních stran a jejich (ne)schopností reflektovat nová společenská témata. Podíváme-li se na úspěchy Národní fronty z geografického hlediska, nejvýraznější podporu získávala strana v oblastech, kde ekonomické a sociální proměny voliči pociťovali výrazněji než jinde (např. předměstí s větší koncentrací přistěhovalců, industrializované a urbanizované oblasti zasažené různými formami ekonomické a sociální restrukturalizace (Milza 2004: 251)).

Obrana národních hodnot proti přistěhovalcům a otázka bezpečnosti jako ústřední zájem Národní fronty byly Brunem Mégretem (byl považován za druhého muže ve straně a zároveň zastával funkci manažera kampaní) zformovány do konceptu tzv. národní preference (*préférence nationale*), který se v roce 1993 stal součástí programu strany. Ústřední charakteristikou byla ochrana národa a národní identity proti přistěhovalcům a cizincům, kteří se odmítáním asimilace stávají hrozbou pro francouzskou společnost narušující její hodnoty a kulturu. Ústřední myšlenkou je etnický nacionalismus, kdy přednost mají rodilí Francouzi, zatímco přistěhovalci či Francouzi s jiným etnickým původem, jsou ve své podstatě diskriminováni. Program, který se týkal zejména otázek nezaměstnanosti, bydlení a poskytování sociálních příspěvků, byl řadou oponentů označován za rasistický a xenofobní (Hainsworth, Mitchell 2000: 444). Prakticky se obracel proti imigrantům z arabského světa, islámu, evropské integraci a globalizaci a stavěl obhajobu postojů na obraně národní kultury a národa, jejichž soudržnost a nedělitelnost je třeba udržovat, protože je historicky zakořeněná a daná. Otázku přistěhovalectví stále více akcentovali v souvislosti s kriminalitou a konstruovali tak obrázek imigrantů jako nebezpečných živlů pro francouzskou společnost (Williams 2006: 98).

Na počátku 90. let 20. století měla Národní fronta také vybudovanou silnou intelektuální základnu i rozšířenou síť nástrojů komunikace a propagace, které hojně využívala k mobilizaci a stala se tak plně profesionalizovanou stranou. Byla spřízněna s řadou sympatizantů z okruhu politických stratégů, akademiků a think-tanků, vydávala několik časopisů, využívala také vysílání v rádiu a jako první z politických stran ve Francii měla svou vlastní webovou stránku (Williams: 2006: 87).

Ideologicky nebyla Národní fronta pokračovatelkou fašismu ani představitelkou neofašistického proudu. Jedním z významných intelektuálních zdrojů se pro ni stala *Nouvelle Droite*, intelektuální uskupení v čele s Alainem de Benoistem, které se distancovalo od fašismu a razilo nové pravicové myšlenky (Ignazi 2006: 22). Myšlenku etnického pluralismu⁶ a práva na odlišnost i antiegalitářství Alaina de Benoista pak převzala nejen Národní fronta, ale i řada dalších krajně pravicových stran. Pokud se podíváme na kořeny francouzské pravice obecně, uvidíme, že sahají do historie ještě mnohem dále, a to až k francouzské revoluci. Zde se formoval úzký vztah ke konzervativnímu katolicismu, Dreyfusova aféra a s ní spojený antisemitismus jsou dalším významným mezníkem. Za dvě pravděpodobně nejdůležitější události při formování myšlenek krajní pravice považuje Michel Perottino: (1) vznik „Francouzského státu“ (*État Français*) roku 1940 a (2) dekolonizaci a s ní spojenou alžírskou válku. Kolaborantský vichistický režim maršála Pétaína měl podle něj velký význam v jasném vyloučení „všeho nenárodního“ a sliboval navrácení do předrevolučního období, alžírská válka pak zase přispěla k zvýraznění rasistického modelu (Perottino 2011: 85). Specifikum francouzské krajní pravice neleží ale jen v daných historických událostech, které ji myšlenkově formovaly, ale hlavně v odkazu k politické tradici silného státu, francouzské jednoty a principu nacionalismu. Národ je ve francouzském pojetí chápán jako jednotný, nedělitelný a skupinové a kulturní rozdíly i cizorodé komunity mají být v jednotném celku rozpuštěny (Baršová, Barša 2005: 105). Na poli tohoto francouzského nacionalismu i chápání jeden stát rovná se jeden homogenní národ se od svého počátku pohybuje i Národní fronta pod vedením Jean-Marie Le Pena.

Jean-Marie Le Pen se stal klíčovou osobností Národní fronty nejen z titulu funkce jejího předsedy. Jeho charisma, rétorické schopnosti, pro které si dokázal získat voliče i média, umění ovládnout politický prostor, schopnost dělat klíčová rozhodnutí, ale i radikální, často

⁶ Etnický pluralismus odmítá rasovou nadřazenost, argumentuje, že každá etnická skupina má své specifické kulturní dědictví a neexistuje mezi nimi hierarchie, ale jejich specifičnost si zaslouží, aby byla chráněna politickými institucemi proti nebezpečí hybridity, kterou působí masová migrace a unifikace, která vyvěrá z globálního konzumerismu (Godin 2013: 56).

antisemitské a xenofobní postoje prezentované na veřejnosti, představují rysy jeho působení. Řada jeho výroků je proslulá a často je pro ně také typická dvojsmyslnost - Le Pen je proto považován za mistra eufemizace (Milza 2004: 274). Jeho velmi známý a médií často citovaný výrok pochází z roku 1987. Tehdy prohlásil, že nacistické plynové komory jsou jen historickým detailem druhé světové války. V roce 2009 při svém projevu na půdě Evropského parlamentu svůj výrok o plynových komorách zopakoval. Jeho antisemitské výroky tím ale zdaleka nekončily, zpochybňoval nejen genocidu, ale hovořil i o židovském nebezpečí, které označoval za protinárodní a antifrancouzské. V nedávném rozhovoru pro extrémně pravicový francouzský týdeník *Rivarol*⁷ zase vyjádřil podporu zastáncům vichistického režimu (Spieler 2015) a v souvislosti s teroristickými útoky na redakci časopisu *Charlie Hebdo* v lednu 2015 se vyjádřil, že se jedná o akci tajných služeb (*Charlie Hebdo: Le... 2015*). Známý je také jeho vtip na adresu ministra vlády Michela Durafoura, kdy si opět pohrával se slovy a písmeny a spojil tak jméno ministra s krematoriem a nacistickými koncentračními tábory (Greenhouse 1988). Za výroky zlehčující nacistické zločiny i rasistické a antisemitské výroky byl Le Penovi nejednou vyměřený trest.

Přes Le Penovy skandální výstupy, které vyvolávaly rozporuplné názory nejen uvnitř strany, ale i mezi voliči, a názorovou různorodost Národní fronty obecně si strana pod jeho vedením na počátku 90. let 20. století dokázala ukotvit svoji pozici mezi dalšími etablovanými politickými stranami Francie a v roce 1993 si upevnila pozici čtvrté strany ve francouzském politickém systému s 12,7 % hlasů (Ignazi 2006: 99). Podle Perottina spočívá Le Penův největší úspěch „*v ovládnutí veřejného prostoru a v následné tzv. lepenizaci (lépenisation)*“⁸ *francouzské politické scény spíše než v jeho volebních výsledcích*“ (Perottino 2011: 86). Le Pen byl schopen do středu politického prostoru přinést témata, která se stala zájmem i ostatních politických stran, jedním z takových tématem byla jistě otázka imigrace jako jeden z hlavních apelů Národní fronty. Jak upozorňují Hainsworth a Mitchell, docházelo tak k paradoxu, že mainstreamové strany na jedné straně odsuzovaly pozici Národní fronty, na druhé straně je ale její radikální postoje nutily na dané otázky reagovat. To se projevovalo již v druhé polovině 80. let 20. století, kdy vláda Jacquese Chiraca zpřísnila kontroly přistěhovalců, obnovila náhodné kontroly nebo deportovala malajské uprchlíky z Francie zpět

⁷ Pierre Milza poukazuje na dlouhodobou sepiatost týdeníku *Rivarol* s Národní frontou již za dob předsednictví Jean-Marie Le Pen (Milza 2005: 257).

⁸ Lepenizace patří k ustálenému pojmu, který odkazuje ke schopnosti Národní fronty nastolovat témata, jež se postupně stávají legitimní součástí běžného diskursu, i přesto, že dříve patřila k hlavním bodům tvrdé kritiky ostatními politickými aktéry. Perottino jako uvádí problematiku imigrace nebo problém islamizace Francie jako typické příklady (Perottino 2011: 87).

do země (Hainsworth, Mitchell 2000: 453). Úspěch ve volbách do Národního shromáždění v roce 1993 byl také odrazem stabilní voličské základny strany. Strana akcentovala nejen témata imigrace, bezpečnosti a nezaměstnanosti, ale jak deklarovala na svém stranickém kongresu v roce 1994, postavila se také do role obhájců francouzských voličů zrazených politickým establishmentem (na pravici i na levici) a obhájců národa ohroženého mezinárodními institucemi, jako byla Evropská unie (Ignazi 2006: 100).

Navzdory rostoucímu volebnímu úspěchu v 90. letech 20. století, který se přibližoval až 15 % hlasů při volbách do Národního shromáždění v roce 1997, docházelo ve straně k otevřeným vnitřním neshodám a názorovým rozkolům v otázce dalšího směřování strany, a to hlavně mezi Le Penem a stoupenci tradičního křídla a Bruno Mégretem a jeho snahou stranu modernizovat (Perottino 2000: 29). Rozkol vyústil nuceným odejitím Bruno Mégreta a jeho příznivců ze strany v roce 1998. Uskupení okolo Mégreta si pak v lednu 1999 založilo svoji stranu s názvem Národní republikánské hnutí (MNR, *Mouvement national républicain*) ve snaze stát se číslem jedna francouzské pravice a sesadit Národní frontu z její výsadní pozice. Následující volby do Evropského parlamentu ještě týž rok ale ukázaly, že pozice Národní fronty, i přes odliv části voličů i členů strany po rozkolu, je stále silná a není Mégretovou stranou nijak ohrožena (6 % hlasů získal Le Pen, 3,3 % Mégret) (Milza 2004: 283). Prezidentská volba v roce 2002 pak pozici Le Pena potvrdila. V prvním kole volby získal od voličů takovou podporu, že se s 16,9 % hlasů dokázal umístit na druhém místě hned za Jacquese Chiraca, jenž obdržel 19,9 % hlasů. V druhém kole pak obdržel více než 17 % hlasů, což činilo celkem 1,6 milionu hlasů (Shields 2010: 61). Prezidentské volby tak byly pro Le Pena i Národní frontu zcela jasným úspěchem (jen pro srovnání Bruno Mégret skončil v těchto volbách až na 12. místě a zcela tedy propadl). O pět let později, v roce 2007, Jean-Marie Le Pen svůj volební triumf z předchozí volby nezopakoval (získal 10,4 % hlasů) a významného výsledku nedosáhla strana ani v následných volbách do parlamentu (zisk 4,3 %). Hans-Georg Betz označuje triumfální zisk Jean-Marie Le Pena v prezidentských volbách v roce 2002 jako vrchol jeho kariéry spíše než jako významný zlom, který by byl ukazatelem zvratu v jinak dlouhodobém poklesu podpory i soudržnosti strany (Betz 2013: 1). K významným změnám a jistému uklidnění vnitrostranických vztahů i nárůstu volební podpory dochází pak od roku 2011, kdy v čele strany stanula dcera Jean-Marie Le Pena Marine Le Pen.

2.2 Marine Le Pen v čele Národní fronty

Marine Le Pen je členkou Národní fronty od roku 1986, v roce 2000 byla zvolena do jejího širšího vedení, od roku 2003 pak byla první místopředsedkyní, od roku 2011 je předsedkyní. V čele strany stanula na sjezdu Národní fronty 15. - 16. ledna 2011 v Tours. Při volbě měla podporu svého otce i většiny stranického aparátu a získala 67,65 % hlasů stranických delegátů (Perottino 2011: 88). Ve svém volebním projevu na předsedkyni strany zdůraznila nutnost obrany tradičních hodnot francouzské republiky. Inspirována úspěchy jiných západoevropských politických stran, jako je například Strana pro svobodu Geerta Wilderse v Nizozemsku, a vědoma si skutečnosti, že jen radikální ideologická změna orientace může Národní frontě umožnit hrát roli významného hráče ve francouzském politickém systému, pustila se do programových změn s cílem představit ucelený politický program. Na rozdíl od svého otce Jean-Marie Le Pena představuje umírněnou politickou linii, podél které se snaží stranu transformovat do pozice *catch-all strany*, kterou se přiblíží ostatním pravicovým stranám. Již v prosinci 2010 prohlásila, že „*radikální, podivínské a anachronické skupiny ve straně, jako jsou ultrakatolíci, podporovatelé Pétaina a popírači Holocaustu nemají ve straně místo. Národní fronta by se neměla stát platformou pro jejich obsese*“ (Figaro 2010, citováno z Godin, 2013: 55). Od počátku je jejím cílem stranu oddémonizovat (*dédiabolisation*) a vtisknout jí tvář nikoliv strany radikální, antisemitské a xenofobní, jakou měla pod vedením jejího otce, ale strany, která brání běžné občany proti prostupující globalizaci i proti islámu jako hrozbě, jež ohrožuje národní zájmy i francouzskou republikánskou tradici (Betz 2013: 1). Marine Le Pen se distancuje od všech projevů radikalismu ve straně, veřejně se distancovala od všech antisemitských výroků svého otce, stejně jako odsoudila jeho zlehčování nacistických zločinů. Následkem změny ideologického směru byl odliv řady členů strany, kteří s jejím vedením nesouhlasili.

K názorovým střetům dochází i mezi ní a jejím otcem, který se po svém odstoupení z čela strany stal čestným předsedou. Jean-Marie Le Pen s nově nastoleným kurzem strany nesouhlasí a při svých veřejných vystoupeních to dává najevo – nejen řadou slovních útoků na současné podporovatele strany, ale také ostrou kritikou vedení své dcery. Jejich vzájemně nevraživé vztahy v politice nedávno vyvrcholily tím, že ho Marine nejprve vyzvala, aby se stáhl z politiky, a následně mu bylo na výkonném výboru strany pozastaveno členství, s čímž Jean-Marie Le Pen nesouhlasí (Galiero 2015). V parlamentních volbách v roce 2012, tedy po více než roce, kdy byla Marine Le Pen ve funkci předsedkyně strany a pustila se

do její očisty od starých pořádků, se Národní frontě podařilo uspět a získat zastoupení dvou poslanců.

2.3 Diskurs současné Národní fronty

Marine Le Pen staví Národní frontu do pozice obhájců lidu ve jménu republikánských hodnot, jako jediného skutečného obránce ideálů, které byly zrazeny politickým establishmentem (Betz 2013: 4). Republikánské hodnoty a symboly, které jsou součástí francouzské politické kultury, se pro ni stávají základním stavebním kamenem strany, proto říká, že pozice Národní fronty není ani napravo, ani nalevo na škále spektra politických stran (Godin 2013: 55). Současná Národní fronta se profiluje do role obránců republiky, a jak upozorňuje Betz, sdílí některé hodnoty s francouzskou republikánskou levicí, což ukazuje i spolupráce s Berthrandem Duthilem de la Rocherem z republikánského Hnutí občanů (*Mouvement des citoyens*), který se v roce 2011 připojil k Národní frontě s odkazem, že ta je jedinou stranou, která je schopná efektivně prosazovat francouzskou suverenitu, dosáhnout obnovení republiky i se zasazovat o navrácení původní měny, franku. Jak dále uvádí Betz, tento krok významně posílil strategii „normalizace“ strany. Zároveň tato rekonceptualizace strany vede k potenciální možnosti rozšíření voličské základny (Betz 2013: 5). Jak ukazuje Godin, již při volbách do Evropského parlamentu v roce 2009 sáhla Národní fronta při kandidatuře k použití pozitivních odkazů k levici a k republikánské francouzské tradici (Godin 2013: 56).

Programová koncepce Národní fronty je rozsáhlá, stojí na republikánských principech svobody, rovnosti, silného státu a principu *laïcité* (překládaný jako sekularita). Strana je velkým kritikem imigrace, prosazuje opatření na ochranu francouzské ekonomiky, vymezuje se proti volnému pohybu osob a zboží v rámci schengenského prostoru, oponuje společné evropské měně a neopomíjí ani sociální otázky, jako je navýšení minimální mzdy nebo snížení věku odchodu do důchodu. Stojí také v opozici současnému establishmentu, který v jejích očích republikánské hodnoty zraňuje a prosazuje větší zapojení běžných občanů do politiky, zejména prostřednictvím referend.

Princip laïcité (sekularita)

Princip *laïcité* je součástí francouzské ústavy a deklaruje oddělení náboženství od státu, tato odluka státu a církve byla zákonem ustanovena v prosinci roku 1905. Je významným milníkem ve vývoji francouzského státu, národní kultura je v tomto pojetí chápána jako striktně oddělená od náboženství a jakékoli náboženské projevy by neměly toto pojetí narušovat. V roce 2012 se tento princip stal základním bodem volebního programu Národní fronty a je jedním z hlavních bodů i dnes. Jak upozorňuje Godin, „*zatímco většina, i když ne všechny mainstreamové strany hledají, jak může laïcité podporovat náboženskou toleranci, Národní fronta to otočila do nástroje pro válku s islámem, spojují imigraci s náboženstvím a náboženství s fundamentalismem*“ (Godin 2013: 56). Tyto postoje, nebo alespoň jejich náznaky, můžeme v rétorice Národní fronty sledovat již dříve.

Otázka přistěhovalců obecně se ve Francii stává politickým tématem již v 80. letech 20. století, kdy se mimo jiné objevila tzv. šátková aféra. Debata se v této souvislosti rozvinula na podzim roku 1989 kolem islámských šátků tří muslimských žákyň na gymnáziu v Creil. Tehdy si muslimské žákyně navzdory výzvě ředitele školy odmítly při vyučování sundat muslimský šátek. Tato otázka vnesla do politické debaty téma typické pro krajní pravici, jakým byla imigrace a začleňování přistěhovalců do národa (Winock 1998: 181). Hlavním argumentem pro zákaz bylo, že nošení muslimských šátků na půdě školy je porušováním sekulárních hodnot francouzské republiky, právě s ohledem na princip *laïcité*. Národní fronta tehdy zákaz podpořila, ale byla ve svém postoji víceméně osamocená. O více než 10 let později, v roce 2003, se podobná situace opakovala. Tehdy byly dvě školačky za nošení muslimského šátku vyloučeny a celá aféra vyústila v uzákoněný zákaz nošení symbolů a oděvů, jimiž žáci dávají okázale najevo náboženskou příslušnost (Barša 2004: 37). Tentokrát byla situace odlišná oproti roku 1989 a pro podporu zákazu se vyjádřila celá řada politických hráčů napříč spektrem. Podle Barši se islámské šátky v očích řady politických stran (i v očích řady Francouzů) staly příznakem prostupování Francie cizorodou kulturou, která ohrožuje její morální a politické zdraví (Barša 2004: 38). V této linii jdou také argumenty Národní fronty a Marine Le Pen. Ve svém programu se strana odvolává na republikánskou tradici, která zaručuje svobodný projev náboženství, ale ten nesmí zasahovat do svobody druhých, stejně jako náboženství nesmí vstupovat do veřejného prostoru nebo být finančně podporováno státem. Obrací se proti veřejnému praktikování muslimské víry i stavbě islámských svatostáneků, zasazuje se o zákaz prodeje *halal* potravin i okázalému nošení náboženských symbolů na veřejnosti. Proti islámu vystupuje také s odkazem na dlouhou křesťanskou tradici

Francie, která spoluutvářela národní kulturu a tvoří tak významnou součást francouzského historického dědictví. Protože francouzský národ a republiku chápou jako nedělitelné, požadují zakotvení zákazu existence komunit (*communauté*) v ústavě (Front National 2015a).

Na webové stránce Národní fronty se po nedávném útoku islámského radikála v tuniské Sousse⁹ se objevuje počítadlo vyzývající k podepsání petice k zavření salafijských mešit v celé Francii. Právě sekularita veřejného prostoru a nebezpečí radikalizace muslimů jsou pak argumenty, kterými svůj požadavek a výzvu obhajují (a také s odkazem na tuniské úřady, které nechaly po útoku islámského radikála uzavřít některé mešity v zemi) (Front National 2015b).

Imigrace a integrace

Boj s přistěhovalectvím z arabských zemí je jedním z hlavních priorit Národní fronty. Podle Marine Le Pen masivní imigrace i nedostatečný kurs politiky asimilace narušuje základní principy francouzské republiky. V otázce legální imigrace Národní fronta prosazuje velmi striktní opatření včetně redukce počtu přistěhovalců ze současných 200 000 ročně na pouhých 10 000, což patřilo již v roce 2012 k hlavním programovým bodům strany a které najdeme i v prezidentském manifestu Marine Le Pen *Qui, la France*. (Shields 2013: 182). Naturalizace imigrantů by měla podléhat přísným podmínkám včetně prokazatelné znalosti francouzského jazyka a pro přistěhovalce ze zemí mimo Evropu strana prosazuje zákaz dvojího občanství. Tvrdý asimilační kurz je podle Národní fronty (NF) cestou, jak nebudou podryvány principy Francouzské republiky a zároveň nebude docházet ke zneužívání sociálního systému a destrukci národní solidarity. Na rozdíl od svého otce se Marine Le Pen striktně distancuje od rasistické a agresivní rétoriky směrem k přistěhovalcům. Ačkoli i u ní můžeme historicky dohledat rétoriku, které jde na první pohled v linii rétoriky jejího otce, ve svém jádru je útokem na islám, nikoli na rasu. Jedná se především o její přirovnání z prosince 2010 o rostoucím počtu modlících se muslimů v ulicích hlavního města k nacistické okupaci bez tanků a vojáků. Následkem této koncentrace muslimů v některých čtvrtích je podle Marine Le Pen nahrazení zákonů republiky zákony náboženskými, které jsou v rozporu s francouzskými hodnotami. Později ještě dodala, že měla u příoměru zmínit všechny historické okupace, nikoli jen nacistickou (například když za dob Johanky z Arku

⁹ Sebevražedný atentátník postřílel a zabil v červnu 2015 38 osob na pláži v tuniské Sousse. K atentátu se dosud nikdo nepřihlásil, ale spekuluje se o napojení atentátníka na Islámský stát (Desítky turistů na... 2015).

Britové okupovali Francii) (Marine Le Pen compare... 2010). Její výrok doznal značné kritiky a v roce 2013 za něj byla vydána ke stíhání před soudem. V současnosti je její argumentace proti imigraci a islámu stále velmi kritická a ostrá, v dramtizaci a manichejském pohledu na svět nalézáme odkaz k jejímu otci, nicméně se od něj odpoutává právě v konkrétním obsahu. Ten není založený na obraně homogenity národa na etnickém základě, ale leží v boji proti islámu. Na případě výroku o okupaci to ukazuje také Hanz-Georg Betz, který hovoří o tom, že cílem Marine Le Pen bylo v daném případě ukázat svou roli z pozice obránce svobody a principu *laïcité* proti nepříteli – islámu (Betz 2013: 9).

V oblasti imigrace a integrace patří mezi další priority Národní fronty upřednostnění francouzských občanů před přistěhovalci v přístupu k práci i k sociálním benefitům, zpřísnění poskytování azylu i získávání státní příslušnosti, boj s nelegálním přistěhovalectvím včetně jejich okamžité deportace zpět do země původu. Jak se dočteme v programu, to vše ve jménu republikánských hodnot a posílení francouzské jednoty (Front National 2015a).

Jednou z kritik souvisejících s přistěhovalectvím, ale také s ekonomickými aspekty, je existence schengenské smlouvy umožňující volný pohyb osob i zboží v rámci Evropské unie. To s sebou podle Marine Le Pen nese také volný pohyb stovek džihádistů po Evropě, stejně jako každoroční příliv tun zbraní z Balkánu na území Francie, čemuž je potřeba zabránit, abychom nebyli svědky dalších útoků, jako byl útok na redakci časopisu Charlie Hebdo (Le Pen 2015).

Ačkoli Národní fronta je jedním ze současných nejhlásitějších francouzských odpůrců imigrace, řešení problémů spojených s otázkou přistěhovalectví se již v roce 2007 chopil tehdy nově zvolený francouzský prezident Nicolas Sarkozy a současný předseda pravicové Unie pro lidové hnutí (UMP, *Union pour un mouvement populaire*). Ten vyhrál v roce 2007 francouzské prezidentské volby se slibem dalekosáhlých změn v otázce přistěhovalectví a sociální podpory. V prezidentských volbách 2012, kde kandidovala i Marine Le Pen, usiloval Sarkozy o znovuzvolení a ve snaze získat podporu tradičních voličů Národní fronty značně akcentoval otázky imigrace a multikulturalismu. Díky své ostré rétorice získal v editorialech *Wall Street Journal* přezdívku Nicolas Le Pen (Shields 2013: 184). Sarkozy nakonec ve druhém kole prezidentské volby neuspěl, zvolen byl socialistický kandidát François Hollande. Prezidentská volba byla naopak značným úspěchem Marine Le Pen, která v prvním kole získala 17,9 % hlasů (absolutně nejvíc, kolik dokázala Národní fronta ve volbách dosud získat), a potvrdila tak, že je třetí silou Francouzské republiky

(Shields 2013: 180). V současnosti se její strana se ve svých programových prioritách zvaných *Notre Projet* (Náš projekt) v otázce imigrace značně opírá o kritiku politiky Nicolase Sarkozyho, kterému se v jejích očích nepodařilo naplnit předvolební sliby o silném antiimigrantském kurzu. Uvádějí (Front National 2015a), že od roku 2007 navzdory Sarkozyho slibům o snížení narostla pracovní imigrace o více než 60 % a počet vydaných povolení k pobytu vzrostl od roku 2000 do roku 2010 o 78 %. S touto skutečností se podle Národní fronty zvýšily náklady státu spojené s přistěhovačskou politikou, stejně jako se ještě více destabilizovala společnost. Jak bylo uvedeno, mezi hlavní programové priority Národní fronty patří výrazné omezení imigrace a kroky, které k ní povedou, jsou snížení počtu přijímaných legálních migrantů (s důrazem na kvalifikované síly), kontrola vlastních hranic, politika nulové tolerance k nelegálním migrantům, možnost vyhoštění přistěhovalců v případě spáchání trestného činu i koordinace spolupráce s dalšími orgány v případě vydávání povolení k pobytu.

Postoje k Evropské unii

Důraz na klíčovou roli silného státu s sebou nese euroskeptické a antiglobalizační postoje. Největším nepřítelem je Evropská unie, jež podle Národní fronty zapříčiňuje podřízenost Francouzské republiky. Nese s sebou složitost veřejného rozhodování, korupci a prohlubuje propast mezi občany a státem, ale je také určitou formou ekonomického vlastnictví. Francouzský stát v důsledku svého členství v Unii ztrácí kontrolu nad svými hranicemi, což má značné dopady na řadu oblastí týkajících se vnitřních záležitostí státu, jako je otázka plné kontroly v oblasti přistěhovalectví a s tím související ekonomické dopady otevřených hranic nebo společné evropské politiky (konkrétně můžeme jmenovat problém podřízenosti francouzského práva právu EU, volný obchod a trh, volný pohyb zboží i osob, existence jednotné měny, problém zaměstnanosti a jiné) (Front National 2015a). Marine Le Pen opakovaně poukazuje na demokratický deficit Evropské unie a kritizuje evropské vládnutí jako vládu technokratů, negativně se staví také ke společné evropské měně. Tyto své postoje připomenula i při nedávné návštěvě České republiky v květnu 2015: „*Evropská unie je šílenstvím a skrývá se za praporem falešné demokracie, činí státy nesamostatnými,*“ uvedla Marine Le Pen (Le Pen 2015a).

Euroskeptické postoje deklarovala Národní fronta i ve své předvolební kampani k volbám do Evropského parlamentu v květnu 2014. Tehdy získala bezprecedentní podporu a stala

se jasným vítězem mezi francouzskými stranami s významnou podporou voličů a ziskem 24 křesel v Evropském parlamentu. Jak upozorňuje Luana Russo, straně se podařilo stát se lídrem předvolební kampaně a ovlivňovat veřejné debaty směrem, který výrazně apeloval na přesunutí kompetencí z evropského rozhodování na národní stát, opuštění společné měny Euro i zrušení schengenských dohod (Russo 2014: 182). Na druhou stranu, ale podotýká, že vítězství Národní fronty nutně neznamená, že Francouzi sdílejí se stranou stejné postoje, protože je třeba přihlídnout také k tomu, že se jedná o volby druhého řádu a voliči se tak mohou přiklonit více k volbě srdcem než rozumem nebo svůj hlas využít jako protestní.

Sociálně ekonomický program

Silný důraz na ekonomické a sociální otázky je současné Národní frontě vlastní. Staví se do role obhájců „*neviditelné většiny*“ (Betz 2013: 7) a soustředí se ve svém programu na řadu sociálních aspektů. Hans-Georg Betz poznamenává, že Marine Le Pen v tomto ohledu využívá jazyka typického pro levici a pro její ekonomický program ji někteří dokonce kritizují za příklon k neomarxismu (Yvan Blot ji překřtil na *Marine la Rouge*) nebo ji obviňují ze zrazování politického dědictví krajní pravice (Betz 2013: 7). V programu Národní fronta prosazuje ekonomický patriotismus opřený o přednost pro francouzské firmy v zadávání státních zakázek, požadují navrácení vlastní francouzské monetární politiky, stejně jako například volají po snížení cen energií. V sociálních otázkách se staví za nízký věk odchodu do důchodu, prosazují solidaritu, sociální spravedlnost a kladou důraz na otázky sociálního bydlení (Front National 2015a). Zde můžeme vidět rozchod s ekonomickým programem dřívější Národní fronty. Za dob předsednictví Jean-Marie Le Pena prosazovala Národní fronta na sklonku 70. let 20. století neoliberalní ekonomický program inspirovaný Margaret Thatcherovou a Ronaldem Reaganem. Později se více přiklonila na stranu ekonomického protekcionismu, a to především v reakci na evropsko-unijní prosazování volného trhu (DeClair 1999: 130-137), nicméně rozdíl oproti sociálně ekonomickému programu Marine Le Pen je stále značný.

2.4 Shrnutí: Islamofobie a *nový populismus* u současné Národní fronty

Při pohledu na rétoriku Národní fronty se ukazuje, že islám byl negativním aspektem, který narušuje jednotnou Francii a národní kulturu prakticky od vzniku strany. S ohledem na katolickou tradici Francie, jež byla pro Jean-Marie Le Pena jedním z pilířů francouzského národa, vyplývá, že islám a muslimové byli chápáni jako ohrožení této jednoty s tím výrazným rozdílem, že tehdy byli jedním z mnoha nepřátelských elementů (dále to byli například Židé), protože odrazovým můstkem pro takové postoje byl princip etnicity.

Představu o nedělitelnosti a jednotě francouzského národa nacházíme i u Marine Le Pen, nicméně ona se ve své rétorice dále opírá o princip *laïcité* a republikánské dědictví Francie, které jsou pro ni symbolem svobody a rovnosti. Ohrožení „ryzích francouzských hodnot“ tak z pohledu současné Národní fronty není založeno primárně na etnickém principu, jako tomu bylo za dob otce, ale představuje ho „barbarský“ islám, proto je rétorika Marine Le Pen namířena proti islámu i muslimům explicitně. Přítomnost těchto elementů ve francouzské společnosti má dopady na celou společnost v mnoha ohledech, od problému s přistěhovalcům po negativní vliv na sociální systém. Proto strana volá po jeho vykořenění ze společnosti.

Specifikum francouzského kontextu leží v již zmíněném principu *laïcité*, který je výrazem oddělení náboženství a státu, a tedy poskytuje Národní frontě vhodný prostor pro její islamofobní apel odrážející se od hodnot svobody a rovnosti.

V programu strany můžeme nalézt také požadavek zákazu komunitarismu (*la politique communautariste*), tedy odmítání podpory náboženské odlišnosti například prostřednictvím spolufinancování náboženských svatostánek (Front National 2015a).

Z pohledu současné Národní fronty je tedy *heartland*, jak ho vytyčil Paul Taggart, definován na republikánském a striktně sekulárním principu, který podle jejích představitelů vyvěrá z francouzského kulturního dědictví, ale dnes je z mnoha důvodů narušován, nebo se zcela vytrácí, a strana tak usiluje o jeho znovunavrácení prostřednictvím řady návrhů a opatření. Za nejproblematictější momenty, které ohrožují hodnoty francouzské republiky, jsou považovány přistěhovalci z nezápádních zemí a přítomnost islámské víry na půdě Francie. Ohrožení *heartlandu* představuje i fungování Evropské unie jako společenství, které rozrušuje tradiční chápání pojmu národní, odnímá v očích Francie suverenitu státu i suverenitu lidu,

a tedy možnost samostatně rozhodovat o svých záležitostech. Ve svých důsledcích také podporuje masivní přistěhovalecké vlny.

Paul Taggart ve své definici *heartlandu* hovoří o komunitě na ohraničeném území se specifickou historií a hodnotami (Taggart 2003: 11) a pohled na současnou Národní frontu i její podobu v době předsednictví Jean-Marie Le Pena tuto definici naplňuje. Její obecnost otevírá prostor pro naplnění konkrétními charakteristikami a sama o sobě není dostatečně schopna zachytit proměnu v diskurzu. V našem případě se ale nejedná o úskalí této teorie, protože populistická rétorika Národní fronty je bez výhrad v souladu s tímto obecným konceptem a navíc nám po specifikaci definičních kritérií *heartlandu* z pohledu dřívější i současné Národní fronty vhodně umožňuje srovnání proměny populistické rétoriky. Jak jsme ukázali, nejvýraznějším rysem této proměny je odklon od koncepce *préférence nationale* k již islamofobnímu apelu.

Druhým bodem Taggartovy teorie je antagonistický vztah k reprezentativní politice. Pozice Národní fronty ve vztahu k reprezentativní politice leží v obhajobě národní suverenity, ale často také v odkazu k obhajobě suverenity lidu a jeho schopnosti demokraticky rozhodovat. Strana se explicitně vymezuje vůči stávajícímu establishmentu i politickým elitám a hovoří o nutnosti navrácení rozhodování o důležitých politických otázkách do rukou lidu právě s odkazem na chápání lidu jako suveréna. Problém demokratického deficitu nachází Národní fronta také v případě Evropské unie a označuje ji za vládu technokratů.

Nezájem a odcizenost politických elit přináší pro francouzskou společnost podle Národní fronty značné důsledky v podobě masivních vln přistěhovalectví i nedostatečných opatření na ochranu francouzského lidu a hodnot s tím spojených. Jedním z prostředků, jak vrátit moc do rukou lidu, je prosazování prvků přímé demokracie, jmenovitě se jedná například o zavedení referenda pro rozhodování v důležitých otázkách (příkladem je apel Marine Le Pen, která hovoří o navrácení trestu smrti do francouzského práva s poukazem, že by o tom, zda se tak stane, měli rozhodnout občané v referendu (Peine de mort... 2015), referendum by také například podle Národní fronty mělo být jedinou možností, jak umožnit změny v ústavě (Front National 2015a).

Třetí hlavní charakteristika populistických stran, jak ji definuje Paul Taggart, tedy manichejské nazírání světa na „dobrý“ a „zlý“ odkazuje v případě Národní fronty k islámu, jako hlavnímu nepříteli, a tedy jejímu islamofobnímu apelu. Evropská unie trpící

demokratickým deficitem a elity zrazující národ můžeme označit za druhého významného nepřítelem Národní fronty.

V rámci komparace staré a současné Národní fronty docházíme k závěru, že strana naplňuje i předpoklad o charismatickém lídrovi strany, o kterém Paul Taggart hovoří jako o jednom z dalších znaků populistických stran. Splňoval ho Jean-Marie Le Pen a nyní lze takto označit i Marine Le Pen, která není jen novou tvářící strany, ale skutečným lídrem, jenž udává straně podobu (odrazovým můstkem se v případě Marine Le Pen stal *dédiabolisation* nastolený na počátku jejího předsednictví).

Nepřehlédnutelný posun lze u Národní fronty spatřit v sociálně ekonomických otázkách. Některé programové principy současné Národní fronty totiž definují autoři jako typicky levicové – slibování ekonomických a sociálních jistot pro Francouze či poukazování na ekonomické nejistoty objevující se v kontextu otevřenosti hranic v rámci Evropské unie. Výše uvedené představuje značný posun od sociálně ekonomického programu, který strana prosazovala za dob předsednictví Jean-Marie Le Pena opírajícího se zejména o ekonomický liberalismus a politiku nízkých daní. Jak jsme ukázali, ačkoliv se postupně více přiklonil k ekonomickému protekcionismu, nikdy ne v takovém rozsahu jako současná Národní fronta.

Jak naznačilo hodnocení využitelnosti konceptu Paula Taggarta při aplikaci na současnou Národní frontu, koncept je stále aktuální pro současnou komparativní politologii. Jeho rámec nám navíc pomohl konceptualizovat diskurs současné Národní fronty a umožnil nám jej účinně konfrontovat s její starší podobou. Z analýzy zároveň vyplynulo, že protiislámský apel protkává diskurs Národní fronty v mnoha bodech a vždy je opřený o obhajobu liberálních hodnot. Ukázalo se, že k obsahovému posunu od krajní pravice směrem do středu politického spektra dochází ve třech ohledech: (1) v odvolávání se k hodnotám svobody a rovnosti namísto principu etnicity či rasismu; (2) v obhajobě demokracie, suverenity lidu a jeho schopnosti demokraticky rozhodovat; (3) v sociálně ekonomických otázkách.

Na druhou stranu, Národní frontu stále můžeme identifikovat jako pravicově populistickou stranu, a to především s ohledem na islamofobní rétoriku. Posun směrem k politickému středu se tak odehrává především po obsahové stránce, nikoli otázce formy, kdy jsme ukázali řadu příkladů, jež svědčí o setrvání na radikálním a pro *mainstreamové* strany nepřijatelném pólu.

3. Nizozemsko

Nizozemsko tradičně patřilo k zemím s vysokou tolerancí a otevřeností vůči přistěhovalcům odrážející se v multikulturalistickém přístupu. Na konci 90. let 20. století se nizozemská společnost postupně začala od tohoto přístupu odklánět především v souvislosti s argumentem, že Nizozemí v rámci své otevřenosti k přistěhovalcům ztrácí vlastní národní identitu (Baršová, Barša 2005: 172). Tento obrat poskytl prostor pro politická uskupení se silnou protipřistěhovaleckou rétorikou a vyostřil se postupně na protimuslimský pól¹⁰. Nejprve se tak stalo v roce 2002 u Listiny Pima Fortuyna, později u Strany pro svobodu Geerta Wilderse.

První část této kapitoly se proto věnuje zrodu politické strany Listina Pima Fortuyna. Její založení a následný raketový úspěch se stává významným mezníkem v nizozemské společnosti, nejen z hlediska vstupu nového aktéra do stranického systému země, ale zejména s ohledem na tematizaci některých specifických otázek a problémů. Pim Fortuyn se jako jeden z prvních politických představitelů veřejně postavil proti přistěhovalecům z muslimských zemí, kritizoval vládnoucí elitu a volal po ochraně liberálních hodnot nizozemské společnosti. Bezprecedentní podpora, kterou voliči straně ve volbách ještě téhož roku vyslovili, je dokladem a určitým vyvrcholením proměny Nizozemí, jež se začala projevovat s rozvolňováním subkulturních štěpení již mnohem dříve. Následný vznik Strany pro svobodu v roce 2006, která začala ještě ostřeji akcentovat otázky vyzdvižené Pimem Fortuynem, je předmětem dalších dvou podkapitol. Předseda strany Geert Wilders vystupuje s kritikou islamizace Nizozemí, stojí v opozici proti imigraci muslimů a charakteristický je i jeho negativní postoj k Evropské unii. V poslední části kapitoly se podíváme na limity aplikace konceptu populismu Paula Taggarta v souvislosti s analýzou Strany pro svobodu. To nám v závěru naší práce umožní celkovou komparaci s francouzskou Národní frontou a následné ověření hypotézy stanovené v první části práce.

¹⁰ Muslimská menšina tvoří zhruba 5,5 % celkové populace Nizozemska, což činí necelý jeden milion obyvatel (The Future of... 2011: 124).

3.1 Od politického konsenzu k vzestupu populistických stran

Nizozemská společnost je charakteristická vysoce fragmentovanou politickou kulturou, která s sebou nese existenci řady subkultur. Až do zhruba 70. let 20. století zde existovala tradiční třídní a náboženská štěpení (*cleavages*), která vedla k tomu, že vedle sebe koexistující subkultury byly samostatně reprezentovány (svými politickými představiteli, stranami i organizacemi), což vedlo nejen ke značné stabilitě společnosti jako celku, ale také k předvídatelnosti právě s ohledem na daná štěpení.¹¹ Toto štěpení se však na konci 60. let a na počátku 70. let 20. století začalo rozpadat. Faktorů, které přispěly k takovému vývoji, nalezneme několik: sekularizace společnosti, vstup nových aktérů do politické arény, zájem občanů o nová témata či postupné propojování spolupráce politických uskupení napříč subkulturami, a tedy i rozvolnění jejich vnitřních vazeb.¹² Společnost tak začala vykazovat charakteristiky společenského rozvolnění, narůstající volatility, ale i politického odcizení. Linie, podél kterých se společnost až dosud štěpila, se začaly rozrušovat, a navzdory otevírajícímu se prostoru pro nová politická uskupení v tuto chvíli ještě nedošlo ke vzestupu populistických stran.

Populistické strany, tak jak jsme je popsali již dříve, se až do prvních let 21. století na nizozemské scéně příliš neobjevovaly, a pokud ano, často byly marginálním nebo epizodickým uskupením, jemuž se nedostalo vyšší voličské podpory. Příkladem je Farmářská strana Boera Koekoeka, která se objevila v 60. letech 20. století, nebo etnonacionalistická strana Demokraté středu (DC) v 80. a 90. letech 20. století, za kterou stál Hans Janmaat. Všechny měly jen krátkodobý a minimální volební úspěch (Farmářská strana například nezískala ani 5 % voličskou podporu). Za populistickou, resp. populisticko-socialistickou stranu označuje Stijn van Kessel i Socialistickou stranu (SP, *Socialistische Partij*), nicméně za úspěch na volebním poli nepovažuje její populistický apel, ale naopak její postupnou zvětšující se orientaci směrem k sociálně demokratické politice (van Kessel 2011: 72-73). V této době můžeme stále sledovat rostoucí polarizaci ve společnosti i odcizování běžných občanů od politiky, a to potvrdily i volby 1994. Ukázaly, že voliči se rozhodují nepředvídatelně a na základě aktuálních událostí. V roce 1994 se navíc poprvé od konce první světové války nestala součástí vládní koalice Křesťanskodemokratická výzva (CDA, *Christen*

¹¹ Fungování Nizozemí jako stabilní země s vysoce fragmentovanou politickou kulturou, ale dostředivým chováním politických elit označoval Arend Lijphart v 60. letech 20. století za konsociační typ demokracie (viz Arend Lijphart, *Consociational Democracy*, 1969)

¹² Pro srovnání ukazují van Holsteyn a Irwin, že v roce 1956 volilo na základě tradičních štěpení 72 % voličů, zatímco v roce 2002 už to bylo pouhých 28 % (van Holsteyn, Irwin 2003, citováno z van Kessel 2011: 76-77).

Democratisch Appèl), a stejně tomu bylo i v dalším volebním období od roku 1998. Tehdy byla u vlády purpurová koalice složená ze Strany práce (PvdA, *Partij van de Arbeid*), Lidové strany pro svobodu a demokracii (VVD, *Volkspartij voor Vrijheid en Democratie*) a Demokratů 66 (D66, *Democraten 66*). Jak poznamenává Peter Hylarides i díky absenci Křesťanskodemokratické výzvy ve vládě se k projednávání dostaly otázky jako legalizace prostituce, homosexuálních svazků nebo povolení eutanazie (Hylarides 2011). Avšak navzdory ekonomické prosperitě země rostla nespokojenost ve společnosti, a tak se současně s rozvolněním tradičních štěpení otevíral prostor pro politická uskupení, která dokázala nastalou situaci dobře reflektovat.

V roce 2002 nastává v nizozemské politice skutečný obrat – na politickou scénu vstupuje Listina Pima Fortuyna, která okamžitě získává výraznou pozornost i podporu voličů. Jak upozorňuje van Holsteyn a „jedná se o první příklad, kdy všeobecný předpoklad založený na hlasování podle náboženské nebo třídní ideologické linie přestal být schopný vysvětlit voličské chování v Nizozemsku“ (van Holsteyn, Irwin 2003: 41). Listina Pima Fortuyna byla založena v únoru 2002, poté co byl Pim Fortuyn odejit za své velmi radikální protipřistěhovalecké názory z politické strany *Živoucí Nizozemí* (LN, *Leefbaar Nederland*), tedy pouhé tři měsíce před parlamentními volbami. Ve svém programu *The Shambles of Eight Years Purple* se vymezoval proti předchozí vládě purpurové koalice a volal po navrácení moci zpět do rukou lidu. Největší pozornost vzbuzovaly otázky imigrace a integrace. Program volal po ochraně liberální demokracie a jejích principů, které jsou nabourávány cizími kulturními vlivy, zejména pak muslimskými přistěhovalci a islámem obecně (van Kessel 2011: 74). Listina Pima Fortuyna volala po zastavení imigrace z muslimských zemí a o islámském náboženství hovořila jako o zpátečnickém (*backward*). Pim Fortuyn ve své rétorice jako jeden z prvních veřejně tematizoval otázky, které byly v nizozemské společnosti stále ožehavější – problematiku multikulturalismu, otázku přistěhovalců z muslimských zemí i problém jejich dopadů a omezení pro nizozemskou společnost. Jak ukazují Baršová a Barša, Pim Fortuyn také považoval zrovnoprávnění gayů a leseb za základní výdobytek nizozemské společnosti (Baršová, Barša 2005: 175). Van Kessel poznamenává, že se Fortuyn postavil do role hlavního kritika multikulturalismu i přistěhovalců a včas rozpoznal, že tyto otázky voliči vnímali jako značně důležité (van Kessel 2011: 79).

Pim Fortuyn kritizoval také politické elity a apeloval na nutnost přenést vládnutí zpět do rukou lidu. V kombinaci s jeho charismatickým projevem i rétorickými schopnostmi, kterými uměl strhnout davy, i neschopností ostatních politických stran reflektovat některá témata, si

Listina Pima Fortuyna vedla velmi dobře již v předvolebních průzkumech a její preference neklesly ani poté, co byl její lídr pouhých devět dní před volbami zavražděn. Ve volbách obdržela bezprecedentních 17 % hlasů a umístila se tak na druhém místě se ziskem 26 křesel v dolní komoře parlamentu. Gordijn a Stapel připisují Fortuynovi jedinečnou schopnost přiblížit se voličům – ať už díky přetavení i velmi komplikovaných otázek do srozumitelné rétoriky nebo díky jeho jasné vizi, ke které nikdy nechyběly přesně vymezené kroky, jak jí dosáhnout (Gordijn, Stapel 2008, citováno z De Lange, Art 2011: 1238). Podle van Holsteyna a Irwina dokázal Fortuyn opanovat média i politické debaty a lídři ostatních politických stran nebyli schopni se jím nastavenému agresivnímu stylu kampaně přiblížit (van Holsteyn, Irwin 2003: 42).

I přes značný úspěch ve volbách a porážku dosavadních vládních stran purpurové koalice, byla vláda Křesťanskodemokratické výzvy, Lidové strany pro svobodu a demokracii a Listiny Pima Fortuyna velmi nestabilní a po pouhých 87 dnech se vládní koalice rozpadla. Vedení strany se po smrti Pima Fortuyna chopil Mat Herben, avšak strana byla velmi fragmentovaná, postrádala vnitřní soudržnost i loajalitu svých členů, a tak její podpora v předčasných volbách v lednu 2003 klesla na necelých 6 % a přinesla straně jen osm parlamentních křesel. Raketový vzestup tak následoval strmý pokles podpory¹³.

Předčasné volby 2003 neznamenalý posun v proměnách stranického systému - žádná nová strana se do parlamentu nedostala (ačkoli některé stranické subjekty s podobnou rétorikou jako Listina Pima Fortuyna se o to pokoušely). Na druhou stranu, ale Stijn van Kessel ukazuje, že volební zisk Listiny Pima Fortuyna v těchto volbách i přes její nízkou institucionalizaci a vnitřní problémy poukazuje na skutečnost, že určitá část voličů se k zavedeným mainstreamovým stranám vrátit nechtěla (van Kessel 2011: 83).

3.2 Vzestup a pozice Geerta Wilderse

Období do dalších parlamentních voleb v listopadu 2006 bylo poznamenáno některými významnými událostmi v čele se vznikem Strany pro svobodu Geerta Wilderse¹⁴, které naznačovaly, že otázky imigrace, integrace i hodnot liberálního státu, které vyzdvihla již

¹³ Ve volbách v roce 2006 už strana nedokázala překročit volební práh nutný pro zisk křesel v parlamentu a k 1. 1. 2008 byla formálně zrušena (De Lange, Art 2011: 1234).

¹⁴ Geert Wilders byl nejprve od roku 1998 členem Lidové strany pro svobodu a demokracii

Listina Pima Fortyuna, ve společnosti stále více rezonují. Lidová strana pro svobodu a demokracii, která stejně jako Pim Fortyun patřila mezi jedny z prvních kritiků multikulturalismu v Nizozemí, reagovala na rychlý vzestup tématu integrace a přistěhovalectví před volbami 2002 větším důrazem na integraci přistěhovalců ve svém volebním programu (de Lange, Art 2001: 1235). Proti tomuto kurzu ostře vystupovala část jejích členů včetně Geerta Wilderse, který mimo jiné obhajoval zavírání mešit a denaturalizaci migrantů, kteří odmítali integraci do nizozemské společnosti (Otjes, Louwerse 2015: 67). Wilders se proto od strany oddělil a založil si vlastní skupinu *Groep Wilders*. Později 2. září 2004 po neshodách v postojích strany k otázce členství Turecka v Evropské unii, proti kterému Wilders ostře vystupoval, ze strany odešel, ale poslanecké křeslo v dolní komoře parlamentu si ponechal. Následný spor o členství Turecka v EU byl spíše jen vyvrcholením dosavadních sporů. (Otjes, Louwerse 2015: 67) Skupina *Groep Wilders* se následně v květnu 2005 transformovala na *Společnost Groep Wilders* a v únoru 2006 pak Wilders založil Stranu pro svobodu.

Vzrůstající společenské napětí a negativní postoje k muslimským přistěhovalcům v Nizozemí se ještě vyostřily po vraždě nizozemského režiséra filmu o podřazeném postavení muslimských žen *Submission* Theo van Gogha v roce 2004. Pachatelem vraždy byl islámský radikál Mohammed Bouyeri. Pavel Barša v této souvislosti hovoří o tom, že právě tento útok je příkladem proměny vzájemného soužití evropských společností s muslimskými přistěhovalci. Podle jeho názoru už se nejedná o problém napětí mezi tradiční etnickou kulturou a kulturou moderní evropské společnosti tak, jak ji chápal multikulturalismus. Uvádí, že „*problém nezpůsobuje doznívání zděděných tradic (jakkoli bolestné konflikty přináší), ale tvorba nové skupinové identity, která již není opřena o zděděnou příslušnost ke zvláštní etnické skupině s kořeny v nostalgicky připomínané domovině, ale o zvolenou příslušnost ke společenství věřících založeném na zjeveném textu závazném pro všechny lidi*“ (Barša 2006: 76). A v této významové linii, jak ukážeme dále, se nese i rétorika Geerta Wilderse – opírá se nejen o kulturní neslučitelnost, ale také nevyrovnanost evropských hodnot s muslimskými, nikoli o rasistické či xenofobní předsudky.

Následné parlamentní volby v listopadu 2006 přinesly značnou proměnu ve stranickém uspořádání země oproti předchozímu období. Jak bylo uvedeno, Geert Wilders několik měsíců před volbami založil Stranu pro svobodu¹⁵, a protože svou antiimigrantskou,

¹⁵ Strana pro svobodu funguje organizačně odlišně než jiné politické strany. Geert Wilders je jejím jediným oficiálním členem, strana nemá žádné lokální buňky, politická strategie, stranická ideologie i program vychází

antiislámskou a euroskeptickou rétorikou (již v roce 2005 ostře vystupoval proti přijetí Smlouvy o Ústavě pro Evropu) dokázal oslovit značnou část voličů, získal ve volbách 5,9 % hlasů a devět křesel v dolní komoře parlamentu. Jeho voličská i mediální obliba rostla a tento růst se zúročil v následných předčasných volbách v červnu 2010, které se staly dalším významným milníkem v nizozemském stranickém systému v několika ohledech. Ačkoli se do parlamentu dostaly stejné politické strany jako v předchozích volbách, jejich výsledky a postavení bylo oproti volbám 2006 odlišné. Lidová strana pro svobodu a demokracii i Křesťanskodemokratická výzva oproti předchozím volbám získaly menší voličskou podporu, Strana pro svobodu se naopak stala překvapením voleb – obdržela 15,5 % hlasů, získala 24 křesel, a stala se tak třetí největší politickou stranou¹⁶ (oproti předchozím volbám tedy získala o 15 křesel víc), což ji stavělo do silné pozice v rámci povolebních vyjednávání, které neváhala využít.

Vyjednávání byla komplikovaná a vládní kabinet se podařilo sestavit na třetí pokus, protože mezi stranami docházelo k názorovým i programovým neshodám, zejména ve vztahu ostatních stran k Wildersovi. Ten přicházel na jednání s návrhy, které byly pro ostatní strany obtížně akceptovatelné, což jednání protažovalo. Mezi jiným se jednalo o označování islámu jako politické ideologie, požadavek na zastavení imigrace z muslimských zemí, zavření islámských škol, zákaz Koránu nebo zákaz nošení muslimských šátků na veřejnosti. Výsledkem dlouhého vyjednávání byla nakonec v září 2010 dvouúrovňová dohoda nazvaná Svoboda a zodpovědnost (*Freedom and Responsibility*), která umožnila vznik menšinové vlády Lidové strany pro svobodu a demokracii a Křesťanskodemokratické výzvy s podporou Strany pro svobodu. V praxi dohoda znamenala, že Strana pro svobodu neměla ve vládě ministry a dohoda o vládnutí byla uzavřena pouze mezi Lidovou stranou pro svobodu a demokracii a Křesťanskodemokratickou výzvou. Straně pro svobodu byla výměnou za toleranci vlády přislíbena podpora v řadě otázek, což Wildersovi umožňovalo ovlivňovat směřování politické agendy, zejména v nastavování přísnějšího antiimigrantského kurzu. K projednávání se tak dostaly otázky snížení počtu přijímání imigrantů z muslimských zemí, zákaz dvojího občanství, možnost odebrání občanství naturalizovaným přistěhovalcům

od Wilderse, její struktura je velmi omezená tak, aby měl plnou kontrolu nad jejím fungováním. Voliči, kteří se stranou sympatizují, mohou přispět nadaci Friends of PVV a mohou se stát podporovateli, avšak nikoli členy strany (de Lange, Art 2011: 1239).

¹⁶ Ve volbách se o přízeň voličů ucházela také další pravicově populistická strana Proud of the Netherlands Rity Verdonk, ale navzdory slibným předvolebním průzkumům, nezískala dostatečnou voličskou podporu k překročení volebního prahu.

při obvinění ze spáchání vážného trestného činu či zákaz zahalování se na veřejnosti (Hylarides 2011).

Ani tato vláda ale nezůstala v úřadu až do konce volebního období, opřená o křehkou většinu padla v důsledku rozporů týkajících se státního rozpočtu – Geert Wilders a jeho Strana pro svobodu odmítla podpořit výši rozpočtových škrťů, koalice ztratila většinu a situace vedla k předčasným volbám stanoveným na září 2012. Pro ně Strana pro svobodu vypracovala program Jejich Brusel, naše Nizozemsko (*Hún Brussel, óns Nederland*) pro léta 2012 – 2017, kde nalézáme rozsáhlou agendu, která odráží program strany již z předchozích voleb 2010, ale hlavním tématem byla zejména rozsáhlá kritika Evropské unie. Výsledek voleb ukázal pokles podpory pro Wildersovu stranu, ve srovnání s předchozími volbami získala jen 10,1 % hlasů a 15 křesel v parlamentu, nicméně i přesto byl počet odevzdaných hlasů pro stranu nezanedbatelný. Povolební koalice sestávala z PvdA a VVD, kteří měli společně potřebnou většinu 79 hlasů, a Strana pro svobodu tak zůstala v opozici (van Kessel, Hollander 2012: 11).

3.3 Diskurs současné Strany pro svobodu

Strana pro svobodu ve svém programu tvrdí, že se staví za zájmy obyčejných mužů a žen ve snaze vrátit lidu zpět moc, kterou v současnosti drží odcizená elita (PVV 2012). Stijn van Kessel poukazuje také na Wildersova vystoupení v televizních debatách během předvolebních kampaní, kde se Wilders stavěl do role obhájce ekonomických zájmů běžných těžce pracujících lidí (van Kessel 2011: 83). Hlavní programovou prioritou PVV je otázka imigrace, integrace, která ve svém důsledku vede k islamizaci Nizozemí a nese s sebou celou řadu problémů pro nizozemskou společnost včetně ekonomických a sociálních dopadů. V první řadě ale nabourává nizozemskou národní identitu a národní hodnoty, zejména svobodu, již je potřeba chránit. Svoboda je podle Wilderse součástí historického dědictví Nizozemí a nyní je v ohrožení, nejvíce v důsledku islamizace země (Wilders 2010). V mediálním obrazu strany převažují zejména výzvy spojené s negativním postojem k přistěhovalcům a islámu, ale již ve volebním manifestu v roce 2010 strana deklaruje, že není stranou jednoho tématu (*one-issue*) (PVV 2010).

Imigrace a integrace

Antiislámská rétorika Geerta Wilderse a jeho strany je ve srovnání s Listinou Pima Fortyuna mnohem ostřejší a agresivnější. Za ostré výroky stanul Wilders několikrát před soudem, byl obviněn z podněcování nenávisti a diskriminace muslimů. Ve svém projevu v roce 2012 se například vyjádřil proti integraci muslimů a hovořil o tom, že bychom se neměli bát říkat, aby se muslimové asimilovali. „*Ve jménu tolerance bychom měli mít právo netolerovat lidi, kteří jsou netolerantní k nám, ve jménu vlastní ochrany bychom neměli dovolit těm, kdo odmítají přijmout naše hodnoty, nadále vstupovat do naší země.*“ (Wilders 2012a).

Obecně patří boj s přistěhovalectvím mezi jednu z hlavních priorit Strany pro svobodu. Ve volebním programu pro volby v listopadu 2006 strana argumentovala každoročně narůstajícím počtem imigrantů z nezápadních zemí přicházejících do Nizozemí a volala po úplném zastavení imigrace z Maroka a Turecka na dobu 5 let. Dále prosazovala zákaz nošení burek na veřejných místech, uzavření radikálních mešit, zrušení dvojího občanství, naturalizaci přistěhovalců po uplynutí desetileté lhůty pobytu s povinností prokázat čistý trestní rejstřík, stejně jako vyslovili podporu dobrovolné repatriaci přistěhovalců (PVV 2006). Jak vyplývá z uvedeného, sám Wilders ve své antiislámské argumentaci často balancuje na hranici zákonnosti v otázce podněcování k nenávisti a diskriminaci. Na druhou stranu byl od počátku fungování strany pro své kontroverzní výroky často středem pozornosti médií a jeho voličská podpora z pohledu průzkumů také rostla. Poté, co v roce 2007 přirovnal Korán k fašistické knize *Mein Kampf* (Wilders 2007) a v březnu 2008 uveřejnil rozporuplný film *Fitna*, ještě vzrostla a držela se i v následujícím období (v první polovině roku 2009 měla strana podle průzkumů veřejného mínění podporu 25 % dotázaných (Vossen 2010: 23)). Krátkometrážní film *Fitna* dokladuje Wildersovy postoje k islámu a muslimské komunitě. Vyobrazuje islám jako náboženství plné agresivity, patriarchální nadvlády, kdy muži utlačují, bijí a zneužívají ženy, a které nabádá k násilí i terorismu, stejně jako je nesnášenlivé k Židům (*Fitna The Movie* 2010). Wildersova rétorika o imigraci i integraci etnických menšin zejména z nezápadních zemí jsou historicky stěžejními programovými body strany a před parlamentními volbami 2010 dokázala Strana pro svobodu tyto otázky dokonce vtáhnout do středu předvolebních debat. A to i přes to, že jinak dominujícími tématy u ostatních politických stran byly otázky ekonomické krize a finančních problémů země (van Holsteyn 2011: 415).

Volební program pro léta 2010 až 2015 zvaný Program naděje a optimismu (*De agenda van hoop en optimisme*) odrážející se od kritiky sociálního systému, rozbujelé kriminality, odcizenosti politických elit i masové imigrace hovoří o nebezpečí přistěhovalectví z islámských zemí pro nizozemskou společnost v řadě ohledů. Podle PVV jdou ruku v ruce s imigrací negativní dopady na kvalitu vzdělávání, dotýká se standardů lidských práv a je spojená se zakořeněnou nerovností, protože islámská víra dle názoru strany vylučuje Židy, homosexuály ani nerespektuje práva žen. Islám je chápán jako totalitní doktrína¹⁷ spojená s násilím a útlakem, a i když Wilders přiznává, že existuje řada umírněných muslimů, podstatná část je radikální, usiluje o zavedení práva šaría a v duchu islámských předpokladů chtějí získat nadvládu nad světem. V programu pro léta 2012 – 2017 strana mimo výše nastíněných bodů navrhuje zavedení přistěhovalcké kvóty pro max. 1000 osob ročně, zavření islámských škol na území Nizozemí a požaduje zcela zastavit imigraci z islámských zemí.

Wildersův ostrý rétorický kurs namířený proti přistěhovalcům byl patrný také na setkání s jeho podporovateli v březnu 2014, kdy se před skandujícím davem příznivců přislíbil zasadit o snížení počtu Maročanů v Nizozemí. Nejen u řady politických představitelů ostatních stran, ale i některých podporovatelů své strany, sklídl vlnu kritiky i odsouzení a za podněcování k diskriminaci a nenávisti byl předvolán před soud. Wilders takovou kritiku odmítá a hájí se svobodou slova (Dutch politician Geert... 2014). Obhajoba svobody slova z úst Wilderse doprovázela také nedávné odvysílání spotu Strany pro svobodu vyobrazujícího karikatury muslimského proroka Mohammeda v nizozemské národní televizi. Spot nechal Wilders uveřejnit v reakci na dřívější teroristický útok v americkém Texasu, za jehož odpovědnost se postavil Islámský stát. „*Toto je jediný způsob, jak zajistit, že teroristé neporazí naši svobodu slova, a to je také důvod, proč vám je [karikatury] dnes ukazují,*“ vysvětloval Wilders důvody svého kroku (Wilders 2015).

Postoje k Evropské unii

Obhajoba národní suverenity Nizozemí, zdůrazňování a prosazování prvků přímé demokracie, apel na běžný lid, ale také ostrá kritika supranacionálních institucí jsou hlavními programovými body Strany pro svobodu v otázce postojů k Evropské unii. Nejde jen o kritiku demokratického deficitu a odcizenosti elit od rozhodování občanů, ale strana zdůrazňuje také fakt, že existence supranacionálních institucí má dopady na (ne)rozhodování státu v mnoha

¹⁷ Geert Wilders hovoří o islamu jako o politické ideologii, nepovažuje ho za náboženství (PVV 2012).

ohledech. V předvolebním videu z července 2012 shrnuje Wilders postoj strany následujícími slovy: „*Evropská unie je pro Nizozemsko katastrofou, nemáme svou měnu ani svou imigrační politiku ani nezávislost, ale stále musíme platit miliardy zbankrotovaným státům a bankám. 12. září 2010 budeme volit o Bruselu*“ (Wilders 2012b). Zářijové volby roku 2012 strana pojala jako referendum o setrvávání v Evropské unii, o čemž svědčí i název programového manifestu *Jejich Brusel, naše Nizozemsko (Hún Brussel, óns Nederland)*. Jak poznamenávají Stijn van Kessel a Saskia Hollander, i když můžeme euroskeptické postoje Geerta Wilderse sledovat dlouhodobě, v těchto volbách poprvé volal po vystoupení Nizozemska z EU (van Kessel, Hollander 2012: 3). Kritika členství v Evropské unii má podle PVV velké dopady v oblasti imigrační politiky, zejména proto, že s každým rokem narůstá počet imigrantů a islám si nachází v nizozemské společnosti stále větší prostor – to s sebou nese celou řadu problémů od nárůstu kriminality přes problémy v sociální politice až po nabourávání ideálů svobody a rovnosti. Ve svém programu strana přirovnává Evropskou unii k bývalému Sovětskému svazu, který měl také značné pravomoci, ale bez dostatečné demokratické kontroly. Kritizuje také netransparentnost hospodaření s penězi z evropských dotací a požaduje, aby všechny návrhy učiněné evropským parlamentem a dotýkající se národní suverenity, byly vždy předloženy k projednání v národním parlamentu. To také souvisí s otázkou zahraniční politiky, jejímž těžištěm by měl být boj s islámem.

Mimo obvyklé způsoby vyjadřování antagonistických postojů vůči Evropské unii dala strana najevo své stanovisko ještě před zmíněnými parlamentními volbami 2012 prostřednictvím spuštění webové stránky vyzývající Nizozemce k zaslání stížnosti na imigranty ze střední a východní Evropy (prostřednictvím otázky „*Máte problémy s lidmi ze střední a východní Evropy? Ztratili jste práci kvůli Polákovi, Bulharovi, Rumunovi nebo jinému Východoevropanovi?*“). Strana uvedla, že tím chce bojovat proti otevírání nizozemského pracovního trhu ostatním členským zemím, zejména pak Polsku, Bulharsku a Rumunsku. Ve jmenovaných státech i v samotném Nizozemí vzbudil tento krok kritiku, ministři zmíněných zemí označili takové počínání za diskriminaci a podryvání evropských hodnot (Dutch website causes... 2012).

V posledních volbách do Evropského parlamentu v květnu 2014 euroskeptická rétorika doprovázená antiimigrantskými postoji pokračovala. Na rozdíl od Francie, kde byla v těchto volbách účast nad 50 % a Národní fronta Marine Le Pen jednoznačně bodovala, v Nizozemí byla účast rekordně nízká, pouhých 37 % a Strana pro svobodu získala 13,3 % hlasů a čtyři křesla. Na počet křesel sice neztratila, ale ani nezískala, avšak její zisk byl nižší o 3,5

% hlasů ve srovnání s předchozími volbami (Sudulich 2014: 270). Vítězem voleb se na rozdíl od Francie v Nizozemsku staly proevropské strany.

Sociálně ekonomický program

Řada problémů, kterým nizozemská společnost čelí, pramení podle Strany pro svobodu z otevřenosti hranic, plynoucí z členství v Evropské unii, a znásobuje se v kombinaci s nezájmem a nekompetencí politických elit. Jak upozorňuje Stijn van Kessel, sociálně ekonomický program Strany pro svobodu se již v roce 2010 dotýkal řady opatření, která bychom řadili spíše k levicové politice, jako je ochrana sociálního státu. Jmenovitě se jedná o opoziční postoj ke zvyšování věku odchodu do důchodu, rozvolňování pravidel při propouštění zaměstnanců, a také se zasazuje o zlepšení podpory v nezaměstnanosti i zlepšení podmínek v poskytování zdravotnické péče (van Kessel 2011: 75). Navrhovaná sociální a ekonomická opatření dává strana do souvislosti s imigrací ze dvou důvodů: (1) současné podmínky distribuce sociální podpory jsou k přistěhovalcům štědré (ti navíc na rozdíl od Nizozemců do státního rozpočtu přispívají jen omezeně (nebo vůbec) a (2) žádná společnost nemá kapacitu přijímat neomezeně velký počet přistěhovalců a zároveň udržet efektivní fungování sociálního státu. Tyto důvody vedou stranu k požadavku zastavení imigrace. Dostupná a kvalitní péče, snížení spoluúčasti na zdravotní péči a péče o seniory pak patří mezi další stěžejní otázky programu strany.

3.4 Shrnutí: Islamofobie a *nový populismus* u Strany pro svobodu

Strana pro svobodu staví obhajobu národní identity do protikladu s islámem. Ten je z pohledu strany politickou ideologií, která nerespektuje základní liberální principy, jež jsou nizozemské společnosti vlastní. Nizozemí je z pohledu strany prezentováno jako země svobody, rovnosti a tolerance a přítomnost muslimů, z nichž Geert Wilders podstatnou část považuje za radikální¹⁸ a podporující zavedení práva šaría (PVV 2012), tyto hodnoty nabourává. Islamofobní rétoriku opřenou o liberální hodnoty jsme mohli na půdě nizozemské politiky sledovat již u Listiny Pima Fortyna a Geert Wilders, ač ještě o poznání agresivnější, jde PVV

¹⁸ Podle zprávy nizozemského ministerstva vnitra v roce 2004 žije v Nizozemí zhruba jeden milion muslimů z toho 95 % je považována za umírněné (Gerstenfeld 2005, citováno z Baršová, Barša 2005: 174).

v totožné linii. Argumenty založené na etnickém předpokladu u těchto stran, tak jako tomu bylo u příkladu francouzské Národní fronty, nenacházíme.

Heartland tak, jak ho definoval Paul Taggart, je tedy pro Stranu pro svobodu symbolickým prostorem, který je definován liberálními hodnotami, svobodou a rovností a přistěhovalci z muslimských zemí představují jeho ohrožení. Strana volá po úplném zastavení přijímání muslimů do nizozemské společnosti i po značném omezení na poli přistěhovalecké politiky (mimo jiné i požadavek na zavedení roční kvóty maximálně tisíc osob, kterým může být vyhověno žádosti o azyl). Muslimští přistěhovalci jsou chápáni jako ti, kteří narušují „dobrý život“ v zemi a jejichž přítomnost s sebou nese i zvýšenou kriminalitu a má značné sociálně ekonomické dopady. V programu strany proto nacházíme cíl navrátit Nizozemí zpět ekonomickou prosperitu, spravedlivý sociální systém a především respekt ke svobodě jako k základnímu a historicky danému principu fungování nizozemské společnosti. Tato vize je prezentována jako uskutečnitelná jakmile se nizozemská společnost vypořádá s problémem islamizace Nizozemska a všemi jeho důsledky.

Euroskeptické až eurofobní postoje strany jsou z jejího pohledu další reakcí na ohrožení *heartlandu*. Vystoupení z Evropské unie, které Geert Wilders prosazoval, je postaveno na nutnosti vrátit moc rozhodovat do rukou suverénního lidu a jeho schopnosti demokraticky rozhodovat a v neposlední řadě je opřeno o požadavek vrátit zemi vlastní suverenitu a odpovědnost za prováděné politiky (v programu používá ve vztahu Nizozemí k Evropské unii obrat „už nejsme páni domu“ (PVV 2012)). Odkaz k suverenitě lidu a jeho schopnosti demokraticky rozhodovat úzce souvisí s antagonistickým vztahem k reprezentativní demokracii, jak jej definoval Paul Taggart.

Negativní postoj vůči reprezentativním institucím jsme mohli vidět již u Listiny Pima Fortuyna, který kritizoval tehdejší vládu purpurové koalice jako vládu elit odcizených od běžného lidu. U Strany pro svobodu je viditelný již u programové definice strany, kde se strana prezentuje jako obhájce zájmů běžného lidu. Wilders hájí prosazování prvků přímé demokracie, především referenda (požadoval například referendum o zákazu stavby minaretů v Nizozemsku). Jak ukazují Ilse N. Rooyackers a Maykel Verkuyten, Wilders konstruuje svůj obrázek v kontrastu k ostatním politikům, které označuje za elitu, jež se cítí nadřazena lidu a nerespektuje nejen jeho požadavky, ale hlavně lid samotný jako demokratického suveréna. V tomto ohledu poukazuje také na fakt, že všechny strany v parlamentu volí proti návrhům jeho strany, ačkoli 6 z 10 Nizozemců se ke stejným návrhům vyjadřuje pozitivně

(Rooyackers, Verkuyten 2012: 137). Autoři dále poukazují, že Wilders ve své rétorice zdůrazňuje, že nikdy lid a jeho zájmy nezradí, a prezentuje se jako skutečný politik i jako ten, který se v zájmu lidu obětoval vstoupit na pole politiky (Rooyackers, Verkuyten 2012: 139).

Třetí charakteristika Paula Taggarta týkající se manichejského nazírání světa, se u Strany pro svobodu projevuje především v již zmíněné agresivní antiislámské rétorice. Za nepřátele jsou považováni také přistěhovalci ze zemí Evropské unie, protože jejich přítomnost v nizozemské společnosti ohrožuje ekonomický a sociální systém (příkladem je zmíněná výzva strany na zaslání stížností týkající se pracovních migrantů z dalších evropských zemí). Proto Wilders požaduje striktní omezení v počtu přijímaných imigrantů, stejně jako přísná kritéria v přístupu k sociálním benefitům. Listina Pima Fortuyna vedla svou argumentaci v podobné linii.

PVV má na rozdíl od jiných politických stran neobvyklou podobu členské základny, protože Geert Wilders je jediným oficiálním členem strany, což s sebou nese větší nároky na prezentaci – jako jiné politické strany nemůže například využít výhody získat podporu pro stranu skrze řadové členy nebo na lokální úrovni (na rozdíl od francouzské Národní fronty, která má stranickou základnu silnou). Jeho zbraní jsou proto zejména rétorické schopnosti a mediální zdatnost, které v kombinaci s řadou kontroverzních prohlášení vedou ke skutečnosti, že svým jednáním dokáže získat silný zájem okolí i médií, a tedy i podporu voličů. Geert Wilders proto charakteristiku charismatického lídra zcela naplňuje (zároveň se zde nabízí otázka, kterou vyzvedával i Paul Taggart, kterou je nástupnictví, protože v případě takto institucionalizované strany to může být v budoucnu skutečný problém).

Tak jako jsme u francouzské Národní fronty mohli sledovat příklon k některým typicky levicovým sociálně ekonomickým opatřením, stejnou charakteristiku nacházíme u Strany pro svobodu. Jedná se především o prosazování větší kontroly státu nad ekonomikou, opatření prosazující větší ochranu zaměstnanců, ale i větší podporu v nezaměstnanosti, boj za zlepšení veřejné zdravotní péče a snížení spoluúčasti pacientů nebo snaha o snížení věku odchodu do důchodu. Součástí sociálně ekonomických opatření je požadavek na upřednostnění Nizozemců před přistěhovalci v poskytování prakticky všech benefitů.

Jak ukázala aplikace charakteristik populismu Paula Taggarta na Stranu pro svobodu, strana je ve všech třech bodech naplňuje. Islamofobní postoje strany, položené na základu liberálních hodnot a nutnosti hájit jejich historicky danou přítomnost, patří mezi základní apel strany. Protiislámskou rétoriku tak můžeme sledovat nejen v rámci formulace

protipřistěhovalecké politiky, ale prostupuje například i do oblasti sociálních a ekonomických opatření. Na základě výše uvedeného se zdá, že Strana pro svobodu splňuje námi definované charakteristiky nového populismu, jak jsme ho vytyčili v úvodní kapitole této práce, protože zde (1) nechybí islamofobní apel založený na obraně liberálních hodnot; (2) strana se ztotožňuje se zájmy lidu a staví se na obranu jeho demokratické suverenity; (3) v sociálně ekonomických otázkách se od krajní pozice posouvá výrazně směrem ke středu, v některých ohledech dokonce představuje typicky levicová opatření.

Na druhou stranu, tak jako francouzskou Národní frontu, i Stranu pro svobodu stále můžeme identifikovat jako pravicově populistickou stranu, a to především s ohledem na islamofobní rétoriku. Posun směrem k politickému středu se tak odehrává na úrovni navrhovaných veřejných politik (policy), nikoli v otázce formy, kdy jsme ukázali řadu příkladů a kontroverzních výroků Geerta Wilderse, jež svědčí o setrvání na radikálním a pro *mainstreamové* strany nepřijatelném pólu.

Závěr

V první kapitole této práce jsme vymezili teoretický rámec konceptu populismu s hlavním důrazem na teorii populismu Paula Taggarta, která byla následně aplikována na případy dvou západoevropských politických stran - francouzskou Národní frontu a nizozemskou Stranu pro svobodu - jako dvou představitelk současného populismu. Ve druhé a třetí kapitole jsme se v souladu se stanovenou hypotézou soustředili na jejich programovou koncepci především s ohledem na islamofobní rétoriku, vztah k Evropské unii a sociálně ekonomický program. Důležitým faktorem pro naše zkoumání byly dále historické a sociologické souvislosti formování obou politických subjektů.

Naším výchozím předpokladem v práci se stala proměna populismu, kterou lze u řady současných pravicově populistických stran západní Evropy sledovat zhruba od přelomu nového tisíciletí. Tehdy dochází ke specifikaci imigrantského pólu, jenž se obrací proti muslimům a islámu, a zároveň se jedním z hlavních bodů argumentace stává obrana liberálních hodnot, jako je svoboda a rovnost. Tato skutečnost poukazuje na značný posun v rétorice těchto stran, protože zároveň dochází k opuštění argumentace opřené o prvky rasismu a xenofobie, které byly pro tyto strany typické od jejich vzestupu v západní Evropě od 80. let 20. století.

Teorie populismu Paula Taggarta se ukázala jako vhodný teoretický rámec pro naše zkoumání. Vymezení tří základních charakteristik populismu nám pomohlo konceptualizovat současný diskurs obou zkoumaných případů i účinně zachytit proměnu v jejich rétorice.

Připomeňme si nyní naše výzkumné cíle, které jsme si vytyčili dva: Zaprvé ověřit níže uvedenou hypotézu:

Islamofobie se stává novým rysem současného populismu a ten se v důsledku toho proměňuje: nelze jej již jednoduše považovat za další období krajní pravice, protože se neospravedlňuje primárně negativním postojem k jiným etnikům či rasám, nýbrž kritikou, která se odvolává na hodnoty svobody a rovnosti. Ideologicky vzato tedy vykračuje z krajní pravice do středu.

Druhým výzkumným záměrem této práce bylo zjistit, zda i po této proměně zůstávají populistické strany populistickými v tom smyslu, v jakém definuje populismus Paul Taggart, a splňují jím vytyčené charakteristiky. Nastíněnou proměnu jsme definovali termínem *nový*

populismus. Tím jsme ho zároveň odlišili od původního konceptu populismu, jak je v západní Evropě chápán v 80. a 90. letech 20. století.

S ohledem na první stanovený úkol jsme vycházeli z předpokladu proměny rétoriky pravicově populistických stran směrem od otevřeně nesnášenlivých, xenofobních a rasistických argumentů k islamofobii. Tato proměna se v rámci zkoumání rétoriky současné francouzské Národní fronty pod vedením Marine Le Pen a nizozemské Strany pro svobodu Geerta Wilderse **potvrdila**. Je definovaná dvěma klíčovými charakteristikami:

- (1) I když za rétorikou obou stran se i nadále může skrývat rasistický a xenofobní tón, jaký byl typický pro pravicové strany starého populismu, ve veřejné deklaraci jejich postojů bychom ho hledali stěží. Strany *nového populismu* staví svůj negativní postoj k islámu a muslimům primárně na obhajobě liberálních hodnot. V jejich rétorice nacházíme odkaz na partikulární hodnoty dané země (nutnost bránit svou zemi před hrozbami zvenčí), ale jak francouzské republikánské hodnoty, tak nizozemské liberální hodnoty jsou definovány univerzalistickými principy, jež jsou evropsky sdílené a nejsou tak jen záležitostmi rétoriky krajní pravice. Svoboda, rovnost a tolerance jsou ty hodnoty, ke kterým obě strany odkazují jako k nejvyšší hodnotě jejich společnosti.
- (2) Islám a muslimové jsou postaveni do role hlavního nepřítele pro danou společnost právě z důvodu, že údajně vyznávají zcela odlišné hodnoty, které jsou neslučitelné s hodnotami daných společností a navíc je ohrožují – pro Nizozemí představuje islám především ohrožení svobody, ve Francii je nejzávažnější narušení principu *laïcité* jako základního stavebního kamene francouzské republiky. Toto nepřátelství je neseno obranou civilizační identity.

Jak jsme dále ukázali, islám a přítomnost muslimů spojují obě politické strany i s dalšími negativními dopady. Masová imigrace (jak ji obě strany označují) z muslimských zemí ale přináší nejen již zmíněný problém nabourávání základních hodnot společnosti, ale nese s sebou údajně i celou řadu dalších dílčích aspektů: od nárůstu kriminality, zneužívání sociálního systému a problémů ve sféře ekonomické až po snahu o islamizaci či okupaci¹⁹ dané země. Ta se má projevovat především v jejich neochotě asimilovat se do hostitelské společnosti, veřejným praktikováním víry nebo v požadavcích na výstavbu nových mešit. Obě

¹⁹ O islamizaci země hovoří především Geert Wilders, přítomnost muslimů v ulicích přirovnala k okupaci Marine Le Pen.

strany také argumentují, že poskytování prostoru islámu v jejich společnosti je neslučitelné s hodnotami, které země vyznává, a vedlo by to k narušení její vlastní identity, což nelze připustit. Mezi jejich požadavky proto patří snaha o zastavení jejich přílivu do země nebo podpora repatriace zpět do země původu.

Rétorika obou stran, ač tedy často opřená o hodnoty, které nelze samy o sobě považovat za špatné, je ve své formě značně agresivní a vede k démonizaci muslimů. V této souvislosti jsme ukázali řadu příkladů, které toto dokládají, mezi jinými i spojování islámu s násilnou politickou ideologií nebo asociace evropských muslimů s džihádisty.

Skutečnost, že se islamofobie stává novým rysem současného populismu, a dochází tak k odklonu od rétoriky založené na rasovém předpokladu, není sama o sobě jediným dokladem, že tyto strany vykračují směrem od krajní pravice do středu politického spektra. Jak se ukázalo, tuto myšlenku podporuje i další argumentace stran, především v sociálně ekonomických otázkách a v kritice Evropské unie. Řada sociálně ekonomických opatření, které strany navrhuje, jsou sociálně demokratického charakteru - od ekonomického protekcionismu až k otázkám sociálních jistot. Tato opatření zdaleka nejsou typickými rysy krajní pravice a činí tak strany více středovými v jejich rétorice. Podobný posun můžeme zaznamenat také ve vztahu stran k Evropské unii. Svůj negativní vztah k této instituci obě strany často prezentují v rovině demokratického deficitu a s odkazem na demokratickou suverenitu a svrchovanost lidu.

Také analýza proměny podoby francouzské Národní fronty ukázala ideologický posun, jaký jsme předpokládali v úvodu naší práce. Nástup Marine Le Pen do čela Národní fronty neznamenal pouze zjemnění rétoriky ve smyslu distance od antisemitských a rasistických projevů a příznivců, ale celkově se jednalo o změnu celé řady programových priorit v imigrační, ekonomické i sociální politice.

Naše analýza námi stanovené předpoklady z velké části potvrdila, avšak i přesto, že lze v určitých charakteristikách spatřit posun na škále pravice–levice, jedná se především o obsahovou část. Z hlediska způsobu, jakým tak strany činí, jim stále zůstává pomyslná nálepka strany radikální či krajně pravicové. S ohledem na jejich volební výsledky i značnou voličskou podporu se můžeme domnívat, že ideologický posun v některých otázkách přispívá k možnosti zachycení širšího spektra voličů, než tomu bylo dříve.

Zhodnotíme-li Taggartovu konceptualizaci populismu těchto stran v kontextu výše popsané proměny, tj. druhý výzkumný záměr, došli jsme k závěru, že tato ideologická proměna nezapříčinila odklon od Taggartových charakteristik populismu a francouzská Národní fronta i nizozemská Strana pro svobodu jeho tři základní znaky naplňují.

- (1) *Heartland* jako symbolický prostor, který vymezuje prostor pro obhajobu vlastních hodnot, a zároveň jako konstrukce dobrého života, jenž v minulosti skutečně existoval, vymezují politické strany obou zemí velmi podobně. Jádrem jejich *heartlandu* je odkaz k liberálním (ve francouzském pojetí kontextu označované jako „republikánské“) hodnotám a idealizované minulosti dobrého života, kdy se těmto hodnotám dostávalo plného respektu. Současnou situaci identifikují jako nebezpečnou z hlediska ohrožení těchto hodnot, a to je i důvodem, proč se staví do role obránců společnosti.
- (2) Obhajoba ryzího typu demokracie a negativní postoj k reprezentativní politice, institucím a pravidlům zastupitelské demokracie je dalším společným znakem francouzské Národní fronty i nizozemské Strany pro svobodu. Obě politické strany se vymezují vůči stávajícímu establishmentu i společné nadnárodní politice a hovoří o nutnosti navrácení moci do rukou svrchovaného lidu jako nositele legitimacy. Shodně také prosazují prvky přímé demokracie (referenda).
- (3) Démonizace islámu jako radikálního náboženství, které nerespektuje základní hodnoty liberální společnosti a prosazuje nerovnost, netoleranci a nesvobodu jako jeden z klíčových bodů obou politických stran, odkazuje ke třetí charakteristice Paula Taggarta, tedy manichejskému nazírání světa. Stejně závažným nepřítelem je z pohledu obou stran Evropská unie a odcizené elity.

To, že obě politické strany spojuje společný apel, dokládá také účast Geerta Wilderse na Kongresu Národní fronty (*Congrès du Front National*) v Lyonu v listopadu 2014, kde Wilders ve své úvodní řeči hovořil o stejných programových prioritách Národní fronty a Strany pro svobodu, tedy o nutnosti boje s islámem ve jménu ochrany vlastní identity a hodnot (Wilders 2014).

V naší práci jsme na problematiku současných pravicově populistických stran nahlíželi retrospektivně, ale je nutné si uvědomit, že jde o dění stále aktuální a vývoj v daných zemích a jejich stranických systémech i uvnitř samotných stran bude bezpochyby nastolovat agendu dalšímu zkoumání i v budoucnu. Perspektiva vztahu populismu a islamofobie, kterou jsme na

působení pravicově populistických stran nahlíželi, nám odkryla mnoho zajímavých aspektů, ale zároveň poukázala na řadu jiných, které si zasluhují pozornost dalších badatelů. Taková analýza by mohla být věnována působení pravicově populistických stran v zemích východní Evropy a jejich komparaci se stranami zemí západní Evropy či hlubšímu prozkoumání vlivu pravicově populistických stran na vládní politiky daných zemí. V rámci České republiky by s ohledem na islamofobní rétoriku bylo zajímavým výzkumným cílem působení hnutí Úsvit nebo Občanské demokratické strany.

Seznam pramenů a literatury

Odborná literatura

Albertazzi, Daniele, McDonnell Duncan. (2008). Introduction: The sceptre and the spectre In Albertazzi, Daniele, McDonnell Duncan. (ed.) *Twenty-first century populism: the spectre of Western European democracy*. Basingtoke: Palgrave Macmillan, s. 1-11.

Albertazzi, Daniele, McDonnell Duncan. (2015). *Populists in power*. London: Routledge.

Barša, Pavel. (2004) Francouzská aféra šátku In Barša, Pavel. (ed.) (2011) *Orientálcova vzpoura /a další texty z let 2003-2001/*. Praha: Dokořán, s. 37-45.

Barša, Pavel. (2006) Válka s terorem a konec evropské tolerance In Barša, Pavel. (ed.) (2011) *Orientálcova vzpoura /a další texty z let 2003-2001/*. Praha: Dokořán, s. 72-81.

Baršová, Andrea, Barša, Pavel. (2005) *Přistěhovalectví a liberální stát: imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav.

Betz, Hans-G. (1998). Introduction. In Betz, Hans G., Immerfall, Stefan. (ed.). *The new politics of the right: Neo-populist parties and movements in established democracies*. New York: St. Martin's Press, s. 1-10.

DeClair, Edward G. (1999) *Politics on the fringe: the people, policies, and organizations of the French National Front*. Durham: Duke University Press.

Dvořáková, Vladimíra., Buben Radek., Němec Jan. (2012). *¡Que el pueblo mande!: levicové vlády, populismus a změny režimu v Latinské Americe*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Hloušek, Vít, Kopeček Lubomír. (2010). *Politické strany: původ, ideologie a transformace politických stran v západní a střední Evropě*. Praha: Grada.

Ignazi, Piero. (2006). *Extreme right parties in Western Europe*. 2. aktualizované a rozšířené vydání. Oxford: Oxford University Press.

Milza, Pierre. (2005). *Evropa v černých košilích*. Praha: Themis (přeložil Pavel Starý)

Mény, Yves, Surel, Yves. (2002). The Constitutive Ambiguity of Populism In Mény, Yves, Surel, Yves (ed.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, s. 1-21.

Mudde, Cas. (2000). *The ideology of the extreme right*. New York: Manchester University Press.

Perottino, Michel. (2005) *Francouzský politický systém*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON).

Russo, Luana. (2014) France: The historic victory of the Front National In De Sio, Lorenzo, Emanuele, Vincenzo, Maggini, Nicola (ed.). *The European Parliament elections of 2014*. Rome: CISE – Centro Italiano Studi Elettorali, s. 181-188.

Sudulich, Laura. (2014) Netherlands, Ireland and UK: Euroskepticism does (not) triumph In De Sio, Lorenzo, Emanuele, Vincenzo, Maggini, Nicola (ed.). *The European Parliament elections of 2014*. Rome: CISE – Centro Italiano Studi Elettorali, s. 269-274.

Taggart, Paul. A. 2000. *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Taggart, Paul A. (2002). Populism and the Pathology of Representative Politics. The Constitutive Ambiguity of Populism In Mény, Yves, Surel, Yves (ed.) *Democracies and the populist challenge*. New York: Palgrave, s. 62-80.

Williams, Michelle H. (2006) *The Impact of Radical Right-Wing Parties in West European Democracies*. New York: Palgrave Macmillan.

Winock, Michel. (1998) *Historie extrémní pravice ve Francii*. Praha: Academia (přeložili Jana Petrová a Jaroslav Formánek).

Články v odborných časopisech

Betz, Hans-G. (2013) The New Front National: Still a Master Case? *Recode - Online Working Paper Series*. No. 30, s. 1-17.

de Lange, Sarah L., Art, David. (2011) Fortuyn versus Wilders: An Agency-Based Approach to Radical Right Party Building. *West European Politics*, Vol. 34, No. 6, s. 1229-1249.

Godin, Emmanuel. (2013) The Porosity between the Mainstream Right and Extreme Right in France: Les Droites Décomplexées under Nicolas Sarkozy and Marine Le Pen's Leadership. *Journal of Contemporary European Studies*, Vol. 21, No. 1, s. 53-67.

Hainswort, Paul, Mitchell Paul. (2000) France: The Front National from Crossroads to Crossroads. *Parliamentary Affairs*, Vol. 53, No. 3, s. 443-456.

Holsteyn, Joop van, Irwin, Galen A. (2003) Never a dull moment: Pim Fortuyn and the Dutch parliamentary election of 2002. *West European Politics*, Vol. 26, No. 2, s. 41-66.

Hoarau, Morgane, Sasnal, Patrycja. (2013) The Rise of Islamophobia in Europe. *PSIM Bulletin* [on-line]. No. 55 (509) Dostupné z https://www.pism.pl/files/?id_plik=13739 [cit. 27. července 2015].

Hylarides, Peter. (2011) The Netherlands and its minority government. *Contemporary Review*. [on-line] 22. března 2011. Dostupné z <http://www.thefreelibrary.com/The+Netherlands+and+its+minority+government.-a0258916714> [cit. 27. července 2015].

Mudde, Cas. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, Vol. 39, No. 4, s. 542 – 563.

Mudde, Cas. (2010). The Populist Radical Right: A pathological normalcy. *Eurozine* [on-line] 31. srpna 2010. Dostupné z <http://www.eurozine.com/articles/2010-08-31-mudde-en.html> [cit. 27. července 2015].

Otjes, Simon, Louwarse, Tom. (2015) Populists in Parliament: Comparing Left-Wing and Right-Wing Populism in the Netherlands. *Political Studies*, Vol. 63, s. 60-79.

Perottino, Michel. (2011) Několik poznámek k výměně lídra Národní fronty ve Francii. *Acta Politologica*, Vol. 3, No. 1, s. 83-92.

Rooyackers, Ilse N., Verkuyten, Maykel. (2012). Mobilizing support for the extreme right: A discursive analysis of minority leadership. *British Journal of Social Psychology*, Vol. 51, No. 1, s. 130-148.

Shields, Edward. (2010). Support for Le Pen in France: Two Elections in Trompe l'oeil. *Politics*, Vol 30, No. 1, s. 61-69.

Shields, James. (2013) Marine Le Pen and the „New“ FN: A Change of Style or of Substance? *Parliamentary Affairs*, Vol. 66. No. 1, s. 179-196.

Taggart, Paul A. (2003) The Populist Turn in the Politics of New Europe. *Archive of European integration* [on-line]. Dostupné z <http://aei.pitt.edu/2962/1/165.pdf> [cit. 27. července 2015].

Taggart, Paul A. (2012). Populism has the potential to damage European democracy, but demonising populist parties is self-defeating. *The London school of economics and political science* [on-line] 13. prosince 2010. Dostupné z <http://blogs.lse.ac.uk/euoppblog/2012/12/13/populism-has-the-potential-to-damage-european-democracy-paul-taggart/> [cit. 27. července 2015].

van Holsteyn, Joop J. M. (2011) The Dutch Parliamentary Election of 2010. *West European Politics*, Vol. 34, No. 2, s. 412-419.

van Kessel, Stijn. (2011) Explaining the Electoral Performance of Populist Parties: The Netherlands as a Case Study. *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 12, No. 1, s. 68-88.

van Kessel, Stijn, Hollander, Saskia. (2012) Election Briefing No. 71 Europe and the Dutch Parliamentary Election, September 2012. *European Parties Elections and Referendums Network*. [on-line] 20. prosince 2012. Dostupné z <https://www.sussex.ac.uk/webteam/gateway/file.php?name=epernnetherlands2012.pdf&site=266> [cit. 27. července 2015].

Vossen, Koen. (2010) Populism in the Netherlands after Fortuyn: Rita Verdonk and Geert Wilders Compared. *Perspectives on European Politics and Society*, Vol. 11, No. 1, s. 22-38.

Vossen, Koen. (2011). Classifying Wilders: The Ideological Development of Geert Wilders and His Party for Freedom. *Politics*, Vol. 31, No. 3, s. 179-189.

Williams, Michelle H. (2011) A new era for French far right politics? Comparing the Fn under two Le Pens. *Análise Social*, Vol. 201, s. 679-695.

Novinové články

Desítky turistů na pláži v Sousse zabil tuniský student. (2015) *Česká televize*. [on-line] 26. června 2015. Dostupné z <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/315918-desitky-turistu-na-plazi-v-sousse-zabil-tunisky-student/> [cit. 27. července 2015].

Dutch politician Geert Wilders takes aim at Moroccans and sparks outrage. (2014) *The Guardian*. [on-line] 20. března 2014. Dostupné z <http://www.theguardian.com/world/2014/mar/20/dutch-politician-geert-wilders-moroccans-outrage-pvv-party-anti-islam> [cit. 27. července 2015].

Charlie Hebdo: Le Pen évoque une conspiration. (2015) *Le Figaro*. [on-line] 16. ledna 2015. Dostupné z <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2015/01/16/97001-20150116FILWWW00388-charlie-hebdo-signature-de-services-secrets-jean-marie-le-pen.php> [cit. 27. července 2015].

Galiero, Emmanuel (2015) Jean-Marie Le Pen: „Personne ne croira à ma trahison. *Le Figaro*. [on-line] 11. června 2015. Dostupné z <http://www.lefigaro.fr/politique/2015/06/11/01002-20150611ARTFIG00365-jean-marie-le-pen-personne-ne-croira-a-ma-trahison.php> [cit. 27. července 2015].

Greenhouse, Steven. (1988) Anti-Semitic Joke Assailed In France. *The New York Times*. [on-line] 4. září 1988. <http://www.nytimes.com/1988/09/04/world/anti-semitic-joke-assailed-in-france.html> [cit. 27. července 2015].

Marine Le Pen compare les "prières de rue" des musulmans à une "occupation". (2010) *Le Monde*. [on-line] 11. prosince 2010. Dostupné z http://www.lemonde.fr/politique/article/2010/12/11/marine-le-pen-compare-les-prieres-de-rue-des-musulmans-a-une-occupation_1452359_823448.html [cit. 27. července 2015].

Le Pen, Marine. (2015) France was attacked by islamic fundamentalism. *The New York Times*. [on-line] 18. ledna 2015. Dostupné z <http://www.nytimes.com/2015/01/19/opinion/marine-le-pen-france-was-attacked-by-islamic-fundamentalism.html> [cit. 27. července 2015].

Le Pen, Marine. (2015a) Le Penová v Praze: EU je hrobka našich nadějí a euro ničí ekonomiku. *Novinky.cz*. [on-line] 6. května 2015. Dostupné z <http://www.novinky.cz/domaci/368856-le-penova-v-praze-eu-je-hrobka-nasich-nadeji-a-euro-nici-ekonomiku.html> [cit. 27. července 2015].

Peine de mort: Le Pen réaffirme sa volonté. (2015) *Le Figaro* [on-line] 13. března 2015. Dostupné z <http://www.lefigaro.fr/flash-actu/2015/03/13/97001-20150313FILWWW00102-le-pen-reaffirme-sa-volonte-de-retablir-la-peine-de-mort.php> [cit. 27. července 2015].

Spieler, Robert (2015). Jean-Marie Le Pen: „On n’est trahi que par les siens“. *Rivarol*. 2015, No. 3183, s. 4-5. Dostupné z <http://www.jeune-nation.com/wp-content/uploads/2015/04/Rivarol-3183-entretien-JMLP.pdf> [cit. 27. července 2015].

Wilders, Geert. (2015) Dutch Anti-Islam Politician Geert Wilders Airs Prophet Muhammad Cartoons. *The Wall Street Journal* [on-line] 24. června 2014. Dostupné z <http://www.wsj.com/articles/dutch-anti-islam-politician-geert-wilders-air-prophet-muhammad-cartoons-1435163195> [cit. 27. července 2015].

Programové a stranické materiály

Front National.(2015a) *Notre Projet. Programme Politique du Front National*. [on-line] Dostupné z <http://www.frontnational.com/pdf/Programme.pdf> [cit. 27. července 2015].

Front National. (2015b) *89 mosquées salafistes en France : signez la pétition pour exiger leur fermeture!* [on-line] Dostupné z <http://www.frontnational.com/89-mosquees-salafistes-en-france-signez-la-petition-pour-exiger-leur-fermeture/> [cit. 27. července 2015].

PVV. (2006) *Verkiezingpamflet*. [on-line] Dostupné z <http://www.pvv.nl/index.php/30-visie/publicaties/788-verkiezingspamflet.html> [cit. 27. července 2015].

PVV. (2010) *De agenda van hoop en optimisme*. [on-line] Dostupné z http://www.pvv.nl/images/stories/Webversie_VerkiezingsProgrammaPVV.pdf [cit. 27. července 2015].

PVV. (2012) *Hún Brussel, óns Nederland*. [on-line] Dostupné z <http://www.pvv.nl/images/stories/verkiezingen2012/VerkiezingsProgramma-PVV-2012-final-web.pdf> [cit. 27. července 2015].

Ostatní

Dutch website causes stir in Central Europe.(2012) *EurActiv*. [on-line] 10. února 2012. Dostupné z <http://www.euractiv.com/justice/dutch-website-causes-stir-centra-news-510729> [cit. 27. července 2015].

Fitna The Movie. (2010) *Youtube* [on-line] 30. října 2010 Dostupné z <https://www.youtube.com/watch?v=8RmiRPEvUIk> [cit. 27. července 2015].

PewResearch Centre. (2011) The Future of the Global Muslim Population: Projections for 2010 – 2030. *PewForum* [on-line] leden 2011. Dostupné z <http://features.pewforum.org/FutureGlobalMuslimPopulation-WebPDF.pdf> [cit. 27. července 2015].

Wilders, Geert (2007) Enough is enough: ban the Koran [on-line] 10. srpna 2007. Dostupné z <http://www.geertwilders.nl/index.php/in-english-mainmenu-98/in-the-press-mainmenu-101/77-in-the-press/in-the-press/1117-enough-is-enough-ban-the-koran> [cit. 27. července 2015].

Wilders, Geert. (2010) Geert Wilders brilliant speech. *GeertWilders* [on-line] 22. ledna 2010. Dostupné z <http://www.geertwilders.nl/index.php/77-in-the-press/in-the-press/1641-geert-wilders-brilliant-speech> [cit. 27. července 2015].

Wilders, Geert. (2012a) Speech Geert Wilders at the Western Conservative Summit, Denver, 30 June, 2012. *GeertWilders* [on-line] 1. července 2012. Dostupné z <http://www.geertwilders.nl/index.php/component/content/article?id=1795:speech-geert-wilders-at-the-western-conservative-summit-denver-30-june-2012>

Wilders, Geert (2012b) A Referendum on the EU in the Netherlands. *GeertWilders* [on-line] 17. července 2012. Dostupné z <http://www.geertwilders.nl/index.php/in-english-mainmenu-98/in-the-press-mainmenu-101/77-in-the-press/in-the-press/1798-a-referendum-on-the-eu-in-the-netherlands> [cit. 27. července 2015].

Wilders, Geert (2014). Video speech Geert Wilders – Congress of the Front National (Lyon, 29-11-2014). *GeertWilders*. [on-line] 2. prosince 2014. Dostupné z <http://www.geertwilders.nl/index.php/94-english/1897-video-speech-geert-wilders-congress-of-the-front-national-lyon-29-11-2014> [cit. 27. července 2015].